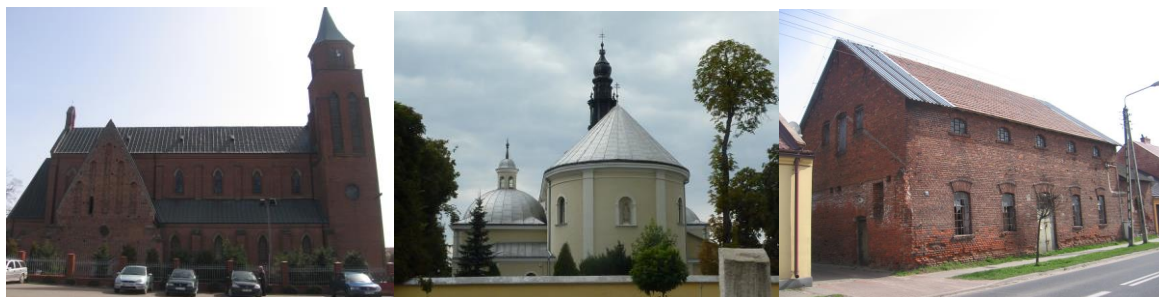

ZAŁĄCZNIK DO UCHWAŁY RADY MIEJSKIEJ w SKARYSZEWIE NR XVII/134/2016 z dnia 30.08.2016 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016- 2019

OPRACOWAŁ:

UZGODNIONO Z:

Skaryszew 2016

Spis treści

1.Wstęp.....	4
2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	7
3.Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	9
4.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	19
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017	19
4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.....	21
4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030.....	22
4.2.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	22
4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020.....	22
4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.....	26
4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	27
4.2.4.Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015.....	28
4.2.5. Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r.....	31
4.2.6. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019.....	32
4.2.7. Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2016 – 2023 dla Lokalnej Grupy Działania – Stowarzyszenie „Wspólny Trakt”.....	33
5.Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	35
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	35
5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zagospodarowania Miasta i Gminy Skaryszew, 1999/2000 r.	35
5.1.2. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew do 2020 r.....	36
5.1.3. Plan odnowy miejscowości Skaryszew na lata 2008- 2015.....	39
5.1.5. Plan Odnowy Miejscowości Odechów na lata 2010- 2017.....	39

5.1.6. Plan Odnowy Miejscowości Gębarzów na lata 2012- 2017.....	40
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.....	40
5.2.1.Charakterystyka Miasta i Gminy Skaryszew.....	40
5.2.2.Rys historyczny Miasta i Gminy Skaryszew.....	42
5.2.3. Rozwój układu przestrzennego Skaryszewa.....	44
5.2.4. Krajobraz kulturowy Miasta i Gminy Skaryszew.....	47
5.2.5. Zabytki objęte ochroną prawną.....	56
5.2.6. Zabytki ruchome.....	63
5.2.7. Zabytki archeologiczne.....	65
5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	68
5.2.9. Dziedzictwo niematerialne.....	70
5.10. Miejsca Pamięci Narodowej.....	72
6. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń.....	77
7. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2012-2015.....	79
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	80
9. Założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016-2019.....	83
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	87
11. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	89
12. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	89
Podstawowa bibliografia	93
Załącznik nr 1 Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta i Gminy Skaryszew	94
Załącznik nr 2 Stanowiska archeologiczne zlokalizowane w obrębie Gminy Skaryszew	101

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to istotny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz miejski i wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

W działaniach samorządów lokalnych, podobnie jak w polityce państwa, istotne jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i ładu przestrzennego oraz powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego. Sprawny i skuteczny system ochrony i opieki nad zabytkami powinien odbywać się przy udziale samorządów, właścicieli i użytkowników zabytków oraz mieszkańców i wspólnot lokalnych.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy). Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar gminy i często przesądza o jej atrakcyjności.

Przyjęty przez Radę Gminy w formie uchwały gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program może być wykorzystywany przez inne jednostki samorządu terytorialnego, środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Opracowanie i uchwalenie gminnego programu opieki nad zabytkami nie powinno być traktowane jedynie jako realizacja przez gminę zadania ustawowego. Programy mają bowiem służyć rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Inne ważne cele gminnego programu opieki nad zabytkami wskazane przez ustawodawcę (np. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe czy tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami) sprawiają, że program ten może pełnić ważną rolę społeczną, a jego konsekwentna realizacja stać się istotnym czynnikiem rozwoju gminy.

Program opieki nad zabytkami powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania powinny być skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Jednocześnie mogą przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności regionów, podniesienia konkurencyjności oferowanych produktów turystycznych, a także szerszego od dotychczasowego wykorzystania potencjału związanego z zachowanym dziedzictwem kulturowym.

Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, może też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną, zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej, minimalizując niektóre negatywne skutki globalizacji.

Współpraca środowisk samorządowych i konserwatorskich przy realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami powinna przynieść wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, poprawa stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, rozwój społeczno-gospodarczy.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne,

zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu. *(opracował Narodowy Instytut Dziedzictwa)*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016-2019 jest dokumentem aktualizującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2012-2015.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakładają na gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.*). Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy wójt/burmistrz/prezydent miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu burmistrz sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, T.J.:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zgodnie z art. 21 w/w ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest **gminna ewidencja zabytków**. Według rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661*) GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku.

GEZ	KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość
1. Nazwa			
	2. Czas powstania		
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z zaznaczonymi stanowiskiem archeologicznym			4. Adres
			5. Przynależność administracyjna
			województwo
			powiat
			gmina
			6. Formy ochrony
			7. Opracowanie karty adresowej (autor, data i podpis)

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków.

Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. (*Dz. U. 2010 r. nr 75 poz. 474*), która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. (art. 7) określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków,
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (*Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471*):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o zachowane materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te są większością deklaracjami bądź konwencjami. Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska, czyli postanowienia konferencji w Atenach sporządzona 30 października 1931 r.

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954 r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964 r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego” obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest *Lista Dziedzictwa Światowego*.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona 21 maja 1981 r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miasta Historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987 r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Prowadzi trzy listy:

- Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;
- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk”).

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (*tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 1515 z późn. zm.*) art. 7 ust. 1 pkt 9 Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest **Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.)**. Zgodnie z art. 3 pkt 1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONA ZABYTKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):

zabytki nieruchome będące, w szczególności (art. 6 ust. 1pkt 1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (*Dz. U z 2012 r. poz.642 z późn. zm.*),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami, reliktnymi pozostałościami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTKÓW SĄ (art. 7):

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **uznanie za pomnik historii,**
- **utworzenie parku kulturowego,**
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

Ustawa nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16).
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18).
- obowiązek prowadzenia przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4).
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71).

- prawo ubiegania się przez Gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73).
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81).
- sporządzanie przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata wójt/burmistrz/prezydent miasta przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87).

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (*Dz. U. z 2013r. poz.1232 z późn. zm.*);
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (*Dz.U. z 2015 poz. 1651*) **art. 83a, ust. 1** Zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków. **Art. 85, art. 86** (dot. opłat za usunięcie drzew);
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (*Dz. U. z 2015 r. poz.782*) **art. 29, ust. 2**, Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. **Art.68, ust. 3** Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku, jeżeli nieruchomość jest sprzedawana: Ustaloną, zgodnie z art. 67, cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę;

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Dz. U. z 2015r. poz.199*) **art. 53, ust. 4, pkt 2**: Decyzje, o których mowa w art. 51 ust. 1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków –w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*tekst jednolity: Dz. U. 2015 r., poz. 1505*) oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (*Dz. U. z 2013r. poz. 1409 z późn. zm.*) **Art. 39**:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4/ Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*Dz. U z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.*),

- Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym oraz niektórych innych ustaw (*Dz. U. z 2015 r., poz. 1045*) i zawiera się w art. 29. Niniejsza ustawa wprowadza zasadnicze zmiany w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. *Dz. U. z 2013r. poz. 627 z późn. zm.*), w szczególności w kwestii uzyskania zezwolenia na usuwanie drzew/krzewów oraz odpowiedzialności karnej i wysokości kar za uszkodzenie/zniszczenie drzew/krzewów, bądź ich usunięcie.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (*Dz. U. z 2012 r. poz. 987 z późn. zm.*)
- Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (*Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.*)

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (*Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm*)

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. 2005 r. Nr 112, poz. 940*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2013 r., poz. 784*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014, poz. 110*),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2015 r., poz. 1789*)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (*Dz. U. 2004 r. Nr 124, poz. 1304*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. 2004 r. Nr 212, poz. 2153*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2011 r., nr 113 poz. 661*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (*Dz.U.2011r., Nr 89,poz. 510*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (*Dz.U. z 2015r. poz. 979*),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. 2004 r. Nr 30, poz. 259*),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (*Dz. U. 2004 nr 124 poz. 1302*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (*Dz. U. z 2015 r., poz. 1275*).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014- 2017.

Rada Ministrów w dniu 24.06.2014 r. podjęła uchwałę w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, przedłożoną przez ministra kultury. Program pozwala ujednoczyć politykę konserwatorską w wymiarze ogólnokrajowym oraz ułatwia skoordynowanie działań wielu podmiotów skoncentrowanych na ochronie zabytków, tj.: organów konserwatorskich, instytucji kultury i osób prywatnych zaangażowanych w społeczną opiekę nad zabytkami. Celem głównym jest **„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”**. Jest on realizowany za pośrednictwem celów szczegółowych. Najważniejsze to:

Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomości;
- przygotowanie ratyfikacji „Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego”;

- wypracowanie jednolitych standardów działań konserwatorskich w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych;
- wzmocnienie ochrony krajobrazu kulturowego;
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych;
- przygotowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- realizacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków (chodzi o osiągnięcie większego efektu niż wynika to z sumy podjętych działań):

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków przez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach;
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji między organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w ich sąsiedztwie;
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków;
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze i edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji:

- przygotowanie ratyfikacji „Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa”, Faro 2005;
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych;
- promocja dziedzictwa za pośrednictwem internetu;

- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

Wdrażanie programu zakłada ścisłą współpracę Generalnego Konserwatora Zabytków (działającego w imieniu ministra kultury i dziedzictwa narodowego), wojewódzkich konserwatorów zabytków, urzędu obsługującego ministra kultury i dziedzictwa narodowego, urzędów wojewódzkich oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Narodowego Muzeum Morskiego – instytucji wdrażających program.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r., jej przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” przyjęto w 2005 roku.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 z 2005 r. wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- Rozwój kolekcji muzealnych. Dotyczy zwłaszcza zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.1.3 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

W szczególności ważne są zadania wskazane w celu 4 i celu 6 KPZK - w odniesieniu do projektowanego Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013- 2016.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Kierunki działania:

4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych krajobrazowych.

4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami europejskiej konwencji krajobrazowej.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Zakres: Uwzględnienie zagadnienia ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w procesach rozwoju regionów.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020.

Jedną z najważniejszych sfer działań województw samorządowych jest programowanie rozwoju. Realizacja tych działań odbywa się poprzez opracowanie strategii rozwoju województwa i programów wojewódzkich. Na podstawie strategii prowadzona jest polityka rozwoju województwa. Określać ma ona uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województw. Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązuje sejmiki województw do ustalenia strategii rozwoju województw. "Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020" jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego a przyjęty przez przyjęta przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z dnia 29 maja 2006 r. Kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury „Strategia”

traktuje bardzo ogólnikowo. W części opisowej, w punkcie dotyczącym kultury i dziedzictwa kulturowego zostały wymienione najbardziej charakterystyczne obiekty miast Mazowsza, które decydują o jego charakterze kulturowym. Problemy związane z zabytkami i dziedzictwem kulturowym dotyczą przede wszystkim :

a) złego stanu technicznego zabytków

b) postępującej eliminacji zabudowy drewnianej z krajobrazu Mazowsza

Zamierzeniami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego w zakresie kultury i turystyki są promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu a także kreowanie i promocja jego produktu.

Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych materialnych i niematerialnych oraz przyrodniczych. Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie, zwiększenie wartości turystycznych regionu oraz aktywizacja obszarów wiejskich.

W tym celu mają zostać podjęte następujące działania:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie.
- rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych.
- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych.
- rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz ich włączenie do sieci w sąsiednich województwach.

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury obejmują:

- promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczenie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej.
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej.
- utworzenie, we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie.
- tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja.
- promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki.
- promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej.
- wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości.
- wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwi efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej.
- zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych.
- powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych.

- wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach.
- kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu regionalnego, w założeniach strategii przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości, atrakcyjności i promocji regionu w wymiarze krajowym i europejskim.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na:

- utworzeniu instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych).
- wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno-gospodarczych.
- ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast.
- promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem.
- wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza.
- kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej.
- pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu.
- wprowadzeniu zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych,

wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze.

- promocji odrębności historyczno-kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy.
- organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów),
- podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich.
- prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych.
- ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje (przykładowo palmy kurpiowskie, wycinanki kołbielskie, czy strój łowicki), związanych z krajobrazem (wierzba, bocian) lub kulturą (Chopin i Żelazowa Wola).
- upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez.

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014- 2020.

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014-2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa mazowieckiego. W dokumencie tym zwrócono uwagę na ważne miejsce jakie zajmuje województwo mazowieckie w Polsce ze względu na posiadane bogactwa kulturowe. Na obszarze województwa znajduje się wiele unikalnych zabytków, a także nowoczesnych instytucji kultury. W regionie znajduje się 6487 obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, wśród nich 120 układów urbanistycznych, 4719 dzieł architektury i budownictwa, 55 dzieł budownictwa

obronnego, 261 obiektów techniki, 351 cmentarzy, 692 parki, 252 ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, około 150 miejsc upamiętniających wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Wskazuje się przy tym niewymiernie małe zainteresowanie Mazowszem z perspektywy turystów.

Ważne jest więc kontynuowanie działań z poprzednich lat tj. powiązanie dziedzictwa kulturowego z nowoczesną turystyką (tworzenie szlaków turystycznych w oparciu o zrewitalizowane zabytki, tworzenie baz informacji internetowej, centrów informacji turystycznej, modernizowanie infrastruktury, poszerzanie oferty kulturowej).

W osi priorytetowej IV „Gospodarka przyjazna środowisku i społeczeństwu” pojawił się priorytet: *ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego*.

Cele szczegółowe:

- Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego, w tym w szczególności:
- ochrona, modernizacja i renowacja obiektów zabytkowych; - rozwój zasobów kultury.
- Rewitalizacja przestrzeni miejskiej i wiejskiej ukierunkowana na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych.

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony 7 czerwca 2004 r. przez sejmik województwa mazowieckiego.

Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym, Dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. Podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do

osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodki tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana przez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno-kulturowych oraz informowanie w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej.

4.2.4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 opracował Zespół powołany przez Marszałka Województwa Mazowieckiego Zarządzeniami nr 43/11 i 98/11. Dokument został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 42/12 z dnia 12.03.2012 r.

Założeniem strategicznym programu jest: **Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu**

W ramach programu określono cztery cele operacyjne, oraz szereg konkretnych zadań przypisanych poszczególnym działaniom.

Cele operacyjne i kierunki działań:

1/ Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu

- ochrona zabytków ruchomych,
- ochrona zabytków nieruchomych,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych),
- ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni,
- kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi,
- rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego,
- pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego,
- popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa

2/ Kształtowanie tożsamości regionalnej.

- utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej,
- kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa,

- krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób,
- wykorzystanie pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców i stymulowania rozwoju - tworzenie przestrzennych ciągów inicjatyw,
- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM),
- promocja walorów kulturowych regionu.

3/ Wzrost społecznej akceptacji dla zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

- stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań,
- edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami,
- stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.

4/ Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.

- wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi,
- stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego,
- kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych,
- kreowanie produktów turystyki kulturowej w parciu o tradycje historyczne,

- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych,
- adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych,
- propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego.

4.2.5 Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 r.

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r. jest dokumentem wskazującym cele rozwoju i kierunki działań, za realizację których są odpowiedzialne z mocy prawa władze Powiatu Radomskiego oraz wskazującym obszary współpracy z innymi podmiotami publicznymi oraz prywatnymi w celu lepszego zaspokajania zbiorowych potrzeb mieszkańców powiatu radomskiego. Przedstawiano w nim szczegółowo stan powiatu, uwarunkowania i problemy jego rozwoju, będące podstawą do sformułowania w/w celów rozwoju i kierunków działań.

Wymienia się obok walorów gospodarczych, dot. położenia geograficznego oraz warunków inwestycyjnych, również walory dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Wskazuje się na wiele zabytków: pałaców, dworów, kościołów i innych. Wytyczone są szlaki turystyczne. Występują tereny rekreacyjne oraz rezerваты przyrody. Mocnymi stronami powiatu oprócz występowania znacznych walorów zabytkowych i przyrodniczych jest organizowanie wielu, regionalnych i ponadregionalnych imprez kulturalnych, funkcjonowanie organizacji społecznych, związków gmin, zespołów folklorystycznych oraz miejsc pamięci.

Natomiast jako słabą stronę w tym zakresie wskazano niski poziom informacji turystycznej, uwzględniającej ciekawe miejsca w powiecie radomskim. Została określona główna misja rozwoju powiatu:

Powiat radomski to obszar zrównoważonego rozwoju, zapewniający stałą poprawę jakości życia mieszkańców, chroniący zasoby środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, wspierający dalszy rozwój funkcji osadniczej,

gospodarczej i turystyczno- rekreacyjnej. Jednym z celów operacyjnych jest poprawa infrastruktury turystycznej: w tym rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii.

Wśród celów operacyjnych znaleźć można:

- Ochrona środowiska przyrodniczego.
- Rozwój infrastruktury turystycznej.

W ramach tego celu określono kierunki działań realizacyjnych, m.in.:

- Rozwój publicznej infrastruktury turystycznej, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, sztuczne zbiorniki wodne, punkty informacji turystycznej, itd.

- Rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii.

- Promocja walorów i zasobów.

W ramach tego celu określono kierunki działań realizacyjnych, m.in.:

- Promowanie walorów i zasobów Powiatu - turystycznych, krajobrazowych, historycznych we współpracy z gminami i organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorcami.

- Wspieranie rozwoju lokalnych produktów turystycznych oraz ich promocje - potrawy, tradycyjne produkty rękodzielnicze, itd.

4.2.6. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019.

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019 został opracowany w związku z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na podstawie obowiązujących przepisów prawa. Jest dokumentem aktualizującym Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2012- 2015. Przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w gminnych ewidencjach zabytków (wykazy). Wśród wymienionych najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie

powiatu radomskiego znalazły się : dwór w Makowie, kościoły parafialne w Skaryszewie i Odechowie. Na koniec w opracowaniu wskazano zadania do realizacji w latach 2016-2019. Najważniejsze z nich to:

- Ustanawianie społecznych opiekunów zabytków i prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.
- Wydawanie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem, w formie ustanowienia czasowego zajęcia, do czasu usunięcia zagrożenia lub o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe, wywłaszczenie tych obiektów na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest obiekt.
- Budowa działu poświęconego zabytkom powiatu oraz ich ochronie na stronie internetowej Starostwa Powiatowego.

4.2.7. Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2016 – 2023 dla Lokalnej Grupy Działania – Stowarzyszenie „Wspólny Trakt”.

Obejmuje gminy: Iłżę, Kowalę, Skaryszew i Wierzbicę. W przedmiotowym dokumencie został scharakteryzowany obszar działania LGD. Przeprowadzono diagnozę i analizę SWOT z wykorzystaniem wielu form partycypacyjnych w odniesieniu do lokalnego społeczeństwa. W wyniku przeprowadzonych analiz w tym zakresie przedstawiono potencjał i problemy obszaru LGD m.in.:

- Cenne dziedzictwo kulturowe obszaru LGD, niewystarczający poziom jego ochrony.
- Mało wykorzystany potencjał rekreacyjny obszaru.

Diagnoza obszaru LGD „Wspólny Trakt” została oparta na informacjach uzyskanych od interesariuszy procesu rozwoju obszaru LGD. Określono walory turystyczne obszaru, tj. potencjał rekreacyjny i dziedzictwo kulturowe (w tym: układ urbanistyczny Skaryszewa, zespół dworsko- parkowy w Makowie, kościół p.w. św.

Jakuba w Skaryszewie. Wskazano również największe atrakcje (w tym: Wstępy w Skaryszewie).

W analizie SWOT w części dot. mocnych stron zwrócono uwagę na:

- Cenne elementy przyrodnicze objęte formami ochrony przyrody i krajobrazu
- Warunki dla rozwoju turystyki weekendowej oraz krótszych pobytów urlopowych: walory przyrodnicze, kulturowe i oferta imprez

Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Wspólny Trakt” zawiera cele strategiczne wynikające z uwarunkowań i analizy SWOT. Ze względu na ochronę krajobrazu kulturowego najważniejsze są:

Cel 1 Wzmocnienie kapitału społecznego na rzecz rozwoju obszaru LGD „Wspólny Trakt” oraz cel szczegółowy: Zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach tych celów mają być podjęte: Różnorodne działania na rzecz zachowania niematerialnego i materialnego dziedzictwa lokalnego, w tym ocalenie od zapomnienia i propagowanie tradycji, zwyczajów, lokalnej historii, m.in. poprzez remonty obiektów zabytkowych, organizację ponadlokalnych imprez, rozwój rękodzieła i tradycyjnych zawodów, konkursy, przeglądy kapel ludowych z terenu LGD, tworzenie izb pamięci itp.

Cel 4 Ochrona walorów środowiska obszaru LGD

Ponadto LGD „Wspólny Trakt” zamierza zrealizować międzynarodowy i krajowy projekt współpracy: ROWER+ w ramach rozwoju oferty rekreacyjnej i turystycznej

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zagospodarowania Miasta i Gminy Skaryszew, 1999/2000 r.

Dokument szczegółowo określa zasoby zabytkowe występujące na terenie gminy: obejmujące zabytki rejestrowe, zabytki techniki, cmentarze, kapliczki, układ przestrzenny Skaryszewa oraz stanowiska archeologiczne. Przedstawia też etapy rozwoju przestrzennego miasta Skaryszew: 1 etap- Skaryszew przedlokacyjny, 2 etap- od 1264 do 1809 r., 3 etap, XIX w, 4 etap- przebudowa miasta w 1 poł. XX w., 5 etap- zmiany struktury przestrzennej po zakończeniu II wojny światowej.

W kierunkach ochrony środowiska kulturowego określono:

- ochronę krajobrazu kulturowego zespołów sakralnych, parków wiejskich, miejsc pamięci narodowej, jak również harmonijne wpisywanie się w ten krajobraz z nową zabudową.
- współdziałanie władz samorządowych gminy oraz osób fizycznych i podmiotów gospodarczych w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego, ochrony zabytków i kształtowania nowej zabudowy.
- utrzymywanie we właściwym stanie przez właścicieli i użytkowników obiektów kultury objętych ochroną prawną.
- wykonywanie, w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi, wszelkich prac i robót w obiektach określonych decyzjami lub innymi dokumentami służb konserwatorskich jako zabytkowe.
- wykonywanie wszelkich prac ziemnych prowadzonych w rejonie określonych stanowisk archeologicznych w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi. W przypadku okrycia przedmiotu posiadającego cechy zabytku wskazane jest zabezpieczenie terenu oraz poinformowanie Burmistrza i służb Konserwatora Zabytków.

- dbałość przez organy gminy o dobra kultury w obszarze gminy, podejmowanie działań ochronnych i zabezpieczających przed zniszczeniem obiektów zabytkowych w nagłych przypadkach oraz informowanie o takich przypadkach służb Konserwatora Zabytków.

Postulowane objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego Skaryszewa, w tym zasady zagospodarowania na terenie w/w układu:

- zachowanie elementów krystalizujących kompozycję centralnego układu urbanistycznego miasta poprzez utrzymanie historycznej sieci ulic wraz z zabudową w formie zwartych pierzei kwartałów z kalenicowym układem dachów dwuspadowych o nachyleniu około 30 stopni.

- dopuszczenie do wymiany obecnej zabudowy parterowej w gabarycie dwóch kondygnacji. Celowe jest utrzymywanie bram przejazdowych w zabudowie zwartej.

- nawiązywanie w proporcjach, formach i detalach architektonicznych do rozwiązań stosowanych w istniejących budynkach o charakterze zabytkowym poprzez stosowanie m.in. gzymsów między piętrowych i wieńczących, otworów obramowanych paskami o wertykalnym układzie z łukami odcinkowymi, o drobnych podziałach stolarki i elewacji tynkowanych.

Określono szanse:

- ukształtowana przestrzeń kulturowa miasta z zachowanym „zabytkowym układem urbanistycznym”, o unikalnych wartościach, postulowanym do objęcia strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej.

5.1.2.Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew do 2020 r.

Podstawowym instrumentem w długookresowej i kompleksowej polityce rozwoju Władz Miasta i Gminy Skaryszew, jest STRATEGIA ROZWOJU. Strategia rozwoju gminy jest dokumentem uchwalanym w celu określenia najważniejszych zamierzeń, osiąganych wspólnym wysiłkiem władz samorządowych, mieszkańców i podmiotów gospodarczych. Narzędziem realizacji strategii są głównie publiczne środki finansowe.

Głównym motywem sporządzenia w/w dokumentu była potrzeba stworzenia merytorycznych podstaw do prowadzenia długookresowej i kompleksowej polityki jej rozwoju zmierzającej m.in. do:

- ochrony cennych walorów i zasobów środowiska przyrodniczego oraz doprowadzenie jego stanu czystości do standardów Unii Europejskiej,
- ochrony walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego,
- zasobność budżetu Miasta i Gminy Skaryszew oraz możliwości pozyskiwania dodatkowych zewnętrznych środków finansowych na realizację zadań gminnych ze źródeł krajowych i zagranicznych, w tym z Unii Europejskiej.

W wyniku analizy wewnętrznych uwarunkowań rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew zorientowanej na jej własne zasoby (społeczne, gospodarcze, infrastrukturalne, przestrzenne, ekologiczne, finansowe) określono ich mocne i słabe strony (SWOT).

Za mocne strony uznano:

- Występowanie zabytków na terenie miasta i gminy:

- Skaryszew – zespół kościelny (kościół parafialny pw. Św. Jakuba, kaplica, ogrodzenie cmentarne),
- Maków – zespół dworski z okresu późnego klasycyzmu XVIII/XIX w. (dwór, spichlerz, lamus i gorzelnia wraz z otaczającym parkiem),
- Odechów – kościół parafialny pw. Zwiastowania N.M.P. Marii,
- Gębarzów – park z przełomu XIX i XX w.

- Występowanie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Iłża – Makowiec” o powierzchni 16,65 km², który odznacza się dużymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi z cennymi kompleksami leśnymi, swobodnie rozproszonymi zadrzewieniami, doliną rzeki Modrzejowicy.

- Występowanie kompleksu leśnego „Makowiec” będącego lasem ochronnym (Las Gębarzewski i Las Sołtykowski), 14 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 13 ha, zlokalizowanych na terenie leśnym – nadleśnictwo Radom stanowiących cenne

pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk.

- Organizacja tradycyjnych imprez: skaryszewski jarmark koński – tradycyjne „Wstępy”.
- Funkcjonowanie zespołu ludowego „Chomentowianki”.
- Korzystne dla rozwoju turystyki weekendowej, pobytów agroturystycznych, rekreacji ruchowej (biegi, piesze wycieczki, jazda na rowerze, jazda konna) walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Natomiast wśród słabych stron znalazły się:

- Niewystarczające środki finansowe na rewaloryzację zabytków.
- Brak właściwego wykorzystania istniejących zasobów zabytkowych.
- Brak środków na rewitalizację istniejących układów urbanistycznych mogących w przyszłości stać się atrakcją turystyczną Miasta i Gminy.
- Brak nowelizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Skaryszew.

Sformułowano misję rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew:

MIASTO I GMINA SKARYSZEW TWORZY JAK NAJLEPSZE WARUNKI DO ZAMIESZKANIA, PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ I ROZWOJU TURYSTYKI, ZGODNIE Z ZASADĄ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.

Niestety w dokumencie brakuje wskazania działań mających na celu lepsze gospodarowanie zasobami zabytkowymi, pozyskiwanie funduszy na realizację prac przy zabytkach czy rewaloryzację elementów krajobrazu kulturowego gminy. Jedynie w jednym z kierunków działań zwrócono uwagę na potrzebę rewitalizacji obszaru gminy w powiązaniu z turystyką i rekreacją „Promocja walorów turystycznych, rekreacyjno-wypoczynkowych w powiązaniu z rewitalizacją obszaru Gminy. Utworzenie spójnego systemu informacji turystycznej (wspólnie z przedsiębiorcami)”. W innym kierunku działań również w ramach rozwoju turystyki wskazano na: potrzebę właściwego oznakowania miejsc atrakcyjnych turystycznie.

Więcej miejsca poświęcono zagadnieniom dotyczącym szeroko rozumianej kultury: wspieranie wszelkich form działalności kulturalnej mieszkańców, zespołów i stowarzyszeń, wyposażenie świetlic wiejskich i itp.

Natomiast poruszono w sposób szczegółowy kwestie ochrony środowiska przyrodniczego, w tym wskazano na konieczność ochrony przed zabudową i dewastacją terenów cennych przyrodniczo oraz zapewnienie prawidłowego funkcjonowania istniejących ekosystemów.

5.1.3. Plan odnowy miejscowości Skaryszew na lata 2008- 2015.

Dokument wymienia najważniejsze obiekty zabytkowe w Skaryszewie. Wskazuje również na wartości jakie posiada krajobraz kulturowy miasta Skaryszew z jego historycznie ukształtowanym układem i zabudową. W analizie SWOT zwrócono uwagę na duże wartości zabytkowe rynku skaryszewskiego.

PRIORYTET 2. Rozwój turystyki i wypoczynku oparty o zasoby przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe miasta Skaryszew

Cel 1. Rozwój zaplecza turystyczno – rekreacyjnego w Skaryszewie

Zadania:

- Odnowa obiektów zabytkowych (trwają prace remontowe przy kościele parafialnym p.w. św. Jakuba)
- Rewitalizacja rynku w Skaryszewie poprzez utworzenie w nim miejsc parkingowych oraz zagospodarowanie w sposób charakterystyczny dla miasta „WSTĘPÓW”. (zrealizowano).

5.1.4. Plan Odnowy Miejscowości Odechów na lata 2010- 2017

Dokument wymienia obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie miejscowości: kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP oraz późnogotycka ceglana kapliczka. Oba zabytki wpisane do rejestru zabytków. W w/w kościele znajduje się zabytkowe wyposażenie. Jednym z zadań priorytetowych jest konserwacja pomników historycznych, przede wszystkim kapliczki z XV w. (zrealizowano).

5.1.5. Plan Odnowy Miejscowości Gębarzów na lata 2012- 2017.

Obiektem zabytkowym jest park dworski z przełomu XIX i XX w., na terenie którego znajduje się figura Jana Nepomucena z końca XIX w. Uznano park i figurę za istotny element zasobów zabytkowych i kulturowych miejscowości. Jednym z zadań określonych w dokumencie jest zachowanie zabytków i miejsc pamięci, w tym figurę św. Jana Nepomucena (zrealizowano).

5.2.CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY SKARYSZEW.

5.2.1.Charakterystyka Miasta i Gminy Skaryszew.

Miasto i gmina Skaryszew położona jest w południowej części województwa mazowieckiego w powiecie radomskim. Sąsiaduje z gminami: Gózd, Iłża, Kowala, Radom, Wierzbica oraz Kazanów i Tczów w powiecie zwoleńskim. Powierzchnia gminy ma obszar 17, 127 ha, a liczba ludności wynosi 14 163 osoby. Miasto i Gmina liczy 34 sołectwa. Miasto powiatowe Radom znajduje się w odległości 13 km, Warszawa ok. 130 km. Przez teren gminy przebiega droga krajowa nr 9 Radom-Rzeszów, droga wojewódzka nr 733 Tczów- Skaryszew- Kowala- Wolanów- Zakrzew oraz drogi powiatowe i gminne. Miasto i Gmina Skaryszew ma charakter typowo rolniczy, a miasto Skaryszew pełni w niej funkcję budownictwa mieszkaniowego, jak też funkcję usługową w zakresie obsługi rolnictwa, komunikacji i transportu. Użytki rolne stanowią 77 % , lasy ok. 19 % powierzchni ogólnej gminy.

Przyroda

Miasto i Gmina Skaryszew położona jest w obrębie Równiny Radomskiej, która jest denudowaną wysoczyzną polodowcową, dość płaską, o niewielkich spadkach, położoną na wysokości 150- 170 m n.p.m. Występują licznie wzniesienia i pagórki morenowe. Najwyższe jest wzniesienie na południe od Chomentowa o wysokości 227,5 m n.p.m. Teren gminy znajduje się w dorzeczu rzek: Iłżanki i Radomki, odwadnianych przez mniejsze rzeczki przepływające przez obszar gminy takie jak: Modrzejowica, Kobylanka i Mucha. Na terytorium gminy, w jej południowo, zachodniej części występuje Obszar Krajobrazu Chronionego znany pod nazwą „Iłża-Makowiec”- 16,65 km². Obszar ten odznacza się bardzo dużymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, na które składają się niezwykle cenne pod kątem

biocenotycznym kompleksy leśne, swobodnie rozproszone zadrzewienia, malownicza dolina rzeki Modrzejowica ze stawami, oczkami wodnymi i ciekami oraz rozległymi połaciami łąk, wzbogacona szuwarami czy zakrzywieniami z charakterystycznie ukształtowaną rzeźbą terenu. W obrębie gminy znajduje się 14 użytków ekologicznych o powierzchni ok. 13 ha na terenie leśnym -Nadleśnictwo Radom. Na północny – zachód od Skaryszewa znajduje się kompleks leśny „Makowiec”- będący lasem chronionym. Istotnymi elementami przyrodniczymi są parki zabytkowe w Gębarzewie i Makowie.

Turystyka

W ciągu ostatnich lat nastąpił znaczny rozwój ruchu turystycznego i kulturowego w obrębie powiatu radomskiego. Staraniem proboszcza parafii rzymsko- katolickiej p.w. św. Jakuba w Skaryszewie, kościół parafialny, wybudowany na przełomie XVII/XVIII w. dołączył do szlaku św. Jakuba rozpoczynającego się w Świerżach Górnych, dalej idącego do Sandomierza, następnie do Krakowa, Wrocławia i Zgorzelca i prowadzącego przez niemieckie i francuskie miasta do katedry w Santiago de Compostela w północno-zachodniej Hiszpanii. W latach 2011- 2014 zrealizowano projekt „Rower” we współpracy Lokalnych Grup Działania „Wspólny Trakt” i „Na Piaskowcu”. Oznakowano ok. 275 km rowerowych szlaków turystycznych na obszarze gmin: Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Mirów, Orońsko, Szydłowiec oraz Kowala, Skaryszew, Wierzbica. Rozmieszczono tablice informacyjne i miejsca odpoczynkowe (ławki i stoliki) na trasie oznakowanych szlaków, a także wydano broszurę informacyjną oraz mapy szlaków rowerowych poszczególnych gmin. W Gminie Skaryszew szlaki prowadzą przez wiele miejscowości: miasto Skaryszew, Odechów, Gębarzów, Chomętów, Maków, Dzierzkówkę, Wólka Twarogowa.

Szlaki rowerowe w gminie Skaryszew

Kultura

W Mieście i Gminie Skaryszew działają stowarzyszenia, które mają na celu troskę o dziedzictwo kulturowe. Miasto i Gmina Skaryszew należy do stowarzyszenia Lokalnej Grupy Działania „Wspólny Trakt”. Stowarzyszenie działając na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, uwzględnia ochronę oraz promocję środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno- kulturowych, rozwój turystyki oraz jej popularyzację, a także rozwój produkcji wyrobów regionalnych. W Skaryszewie prężnie działa Miejsko- Gminny Ośrodek Kultury. Tradycję ludową i kulinarną promuje zespół ludowy „Chomentowianki”, założony w 1986 r. Największą imprezą organizowaną w gminie są „Wstępy”- Skaryszewski Jarmark Koński.

5.2.2. Rys historyczny Miasta i Gminy Skaryszew.

W okresie wczesnego średniowiecza teren gminy Skaryszew zlokalizowany był na pograniczu sandomiersko- mazowieckim. Pierwsze potwierdzone wzmianki źródłowe dotyczące samej miejscowości, związane są z rokiem 1198. W dokumencie przedstawiającym dzieje fundacji klasztoru Bożogrobców w Miechowie oraz jego uposażeń w Polsce odnotowano, iż komes Radosław Odrowąż prawdopodobnie w 1167 r., przekazał Skaryszew wraz z modrzewiowym kościołem, karczmą i targiem na własność klasztorowi miechowskiemu. W 2 połowie XII w. za sprawą immunitetu Kazimierza Sprawiedliwego miejscowość urosła do rangi osady targowej, co dało początek do powstania pierwszej gminy miejskiej, której poświadczenie istnienia przekazują dokumenty z roku 1228 i 1230. W XIII w. włości skaryszewskie były słynnym ośrodkiem gospodarczo-administracyjnym doby piastowskiej, gnębionym niestety przez najazdy tatarskie w latach 1241 i 1260. W 1264 r. książę małopolsko-sandomierski Bolesław V Wstydlivy nadał Skaryszewowi przywilej lokacyjny na prawie średzkim. W 1354 r. Kazimierz Wielki ponownie lokował miasto, wydając przy tym liczne przywileje obejmujące głównie posiadłości zakonne, w tym dobra należące do zakonu bożogrobców miechowskich.

W 1433 r. król Władysław Jagiełło potwierdził wcześniej wydane przywileje. Ponadto nadał dla miasta prawo odbywania targów w każdy czwartek i dwa jarmarki, w tym także targów końskich, które przetrwały swą tradycją do czasów dzisiejszych. W 1458 r. wybudowano miejską łaźnię. Wydany w 1473 r. przywilej Kazimierza Jagiellończyka dawał miastu prawo warzenia piwa dla okolicy i wyłączność

szynkowania w mieście trunkami. Przywileje te pomogły zahamować negatywne skutki gospodarcze dla Skaryszewa ze względu na dominację prężnie rozwijających się ośrodków miejskich: Radomia, Iłży.

Przytaczając historię gminy, godnym odnotowania jest wzniesienie z fundacji Jana Długosza w latach 1459-1460, gotyckiego murowanego kościoła w Odechowie, jednej z najstarszych wsi w regionie radomskim. Pierwsza wzmianka o Odechowie pochodzi z 1228 r. W 1573 r. nadano wspomnianej miejscowości prawa miejskie z fundacji Andrzeja Ciołka.

W XV w. istniały wsie Gębarzów i Maków.

W 1 połowie XVII w. w Skaryszewie wybudowano ratusz (1618) i szpital (1629) uzupełniając w ten sposób typową zabudowę urbanistyczną ówczesnych miasteczek. W okresie „potopu szwedzkiego”, miejscowość została splądrowana i spalona przez wojska Karola X Gustawa. W tym samym czasie zniszczone zostały również zabudowania dworskie w Makowie. W latach 70-tych XVII w. nastąpił kolejny pożar w Skaryszewie, który negatywnie wpłynął na dalszy rozwój gospodarczy miasta jak i całej okolicy. Pod koniec wieku Skaryszew liczył tylko 363 mieszkańców. Wiek XVIII przyniósł ożywienie gospodarczo- społeczne. W 1701 r. została ukończona budowa nowego, murowanego kościoła, który stał się charakterystyczną budowlą kształtującą dominantę widokową miasta. Dziedzic dóbr skaryszewskich biskup Cieciszowski wprowadził ulgi gospodarcze i starał się o zwiększenie osadnictwa oraz sprowadzał rzemieślników. Pod koniec tego stulecia miasto liczyło blisko 700 mieszkańców, ponad 100 domów i kilka warsztatów rzemieślniczych. W 1795 r. tereny dzisiejszej gminy dostały się pod zwierzchność terytorialną zaboru austriackiego. W 1809 r. Skaryszew znajdował się w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. wszedł w granice Królestwa Kongresowego. Od 1837 r. administracyjnie podlegał guberni radomskiej. Był siedzibą gminy Bogusławice w powiecie radomskim. W 1 połowie XIX w. miasto liczyło 126 domów drewnianych i około 800 mieszkańców, podczas gdy w 2 połowie XIX w. liczba mieszkańców wzrosła do 1300, mimo negatywnych wydarzeń. W 1869 r. w ramach represji po powstaniu styczniowym Skaryszew utracił prawa miejskie i został włączony do gminy przemianowanej na Gminę Skaryszew. W końcu lat 80-tych XIX w. w miejscowości wybuchł duży pożar, który zniszczył większość drewnianej zabudowy. Z ogniowej pożogi udało się tylko uratować budowle kościelne oraz kilka zabudowań mieszkalnych. Po pożarowych zniszczeniach większość mieszkańców odbudowała domy już z cegły.

W 1922 r. Skaryszew odzyskał prawa miejskie stając się popularnym ośrodkiem rzemieślniczo-usługowo i handlowym. Tuż przed II wojną światową miejscowość liczyła 3129 mieszkańców. W latach 1945-1975 r. Skaryszew wszedł w skład województwa kieleckiego. Natomiast od 28 maja 1975 r. po reformie administracyjnej znalazł się w województwie radomskim. Od 1999 r. gmina i miasto Skaryszew należy administracyjnie do powiatu radomskiego w województwie mazowieckim.

5.2.3. Rozwój układu przestrzennego Skaryszewa.

Osadnictwo w rejonie Skaryszewa sięga starszej epoki kamienia, na co wskazują znaleziska archeologiczne. Jednakże wiadomo już z pewnością, że w XI w. istniała osada rolnicza na terenie dzisiejszego miasta, nad rzeką Kobylanką otoczona puszcza. Znajdowała się na trasie wędrówek osadniczo-handlowych z Małopolski na tereny Mazowsza. Kiedy ziemie te zostały włączone do państwa pierwszych Piastów Skaryszew prawdopodobnie był już znacznym ośrodkiem osadniczym, jednakże nie posiadał funkcji obronnych. W tym czasie Skaryszew był osadą otwartą o charakterze wiejskim, a od pocz. XII w. również targowym. W 2 poł. XIII w. Skaryszew posiadał tzw. wolność targową- jedno z najstarszych praw typu lokacyjnego z własnym ośrodkiem sądowiczo-administracyjnym. Przy osadzie targowej został wzniesiony kościół i dom klasztorny. Rozplanowanie przedlokacyjnego Skaryszewa dotyczyło części dzisiejszego śródmieścia z rynkiem, a centrum osady stanowił podłużny plac (owalnica). Drewniany kościół usytuowany był w południowo-wschodniej części osady. Grodzisko z drewnianymi zabudowaniami (XIII w.) znajdowało się na północny-wschód od kościoła przy rzece. Teren wcześniejszej osady zlokalizowany był na północ od osady targowej. Dominantami założenia był kościół i grodzisko. W takim stanie Skaryszew funkcjonował do 1264 r., kiedy to Bolesław Wstydlivy lokował miasto Skaryszew na prawie średzkim. Lokacja objęła teren istniejącej osady targowej, nie zmieniając istniejącego rozplanowania. W kolejnych wiekach Skaryszew pełnił funkcje handlowo-rolnicze, przy czym od XVI w. szybko rozwijał się handel końmi. Przez Skaryszew przebiegał trakt handlowy małopolsko-litewski. W 1354 r. nastąpiło przeniesienie miasta na prawo magdeburskie, co spowodowało duże zmiany w układzie przestrzennym. Powstał układ urbanistyczny z rynkiem centralnym wyznaczonym na podstawie wcześniejszej sieci drożnej. Rynek usytuowany na wschód od wczesnośredniowiecznej osady targowej przylegał od zachodu do

cmentarza przykościelnego kościoła skaryszewskiego. Pierzeja północna w stronę grodziska była otwarta. Cała zabudowa miasta była drewniana (ok. 100 domów) z „drewnianymi ulicami (dwoma lub trzema). Obszar lokacyjny Skaryszewa w XIV w. mógł sięgać ponad 10 ha.

W XVII w. w związku ze zmianą układu komunikacyjnego (tranzyt Łża- Radom) z rynku do traktu radomskiego oraz lokalizacją targowiska końskiego na północ od rynku w pobliżu grodziska. Podczas potopu Szwedzi spalili zabudowę miasta. W 2 poł. XVII w. utrwaliła się parcelacja działek z nieregularnym blokiem zachodnim i północnym o małych powierzchniach działek. W rynku zbudowano nowy drewniany ratusz w miejsce dawnego wzniesionego w 1618 r. Charakterystyczną cechą rozplanowania przestrzennego XVIII wiecznego miasta była otwartość miasta, brak szachownicowego układu, żywiołowy rozwój związany z samoistnym kształtowaniem się przestrzeni, siecią drożną i tradycjami targowymi. Zabudowa miejska skupiała się w obrębie rynku i bliskim jego sąsiedztwie z podłużnymi prostokątnymi działkami. Na północy rozciągały się dobra dworskie (wykorzystaniem dawnego gródka), na południu plebańskie. Najważniejsze role w mieście pełniły: wspomniany ratusz (z galerijka lub podcieniami), karczma (z przelotową sienią) usytuowana przy pierzei zachodniej przy drodze prowadzonej na targowisko końskie oraz kościół parafialny. Zwarta zabudowa miejska składała się z niskich domów ustawionych kalenicowo, jak również szczytowo, z sieniami przejazdowymi. Domy kryte były dachami dwuspadowymi. Wznoszone były często na rzutach w kształcie litery L lub C. Taka zabudowa wskazywała na jej zagrodowy charakter. Na wygląd miasta miał duży wpływ zapewne właściciel miasta klasztor miechowski. Taki stan utrzymuje się do 1 ćw. XIX w. kiedy to w 1823 r. został opracowany projekt regulacji miasta przez inżyniera wojewódzkiego I. Ebertowskiego. Mimo, że nie został w pełni zrealizowany, jego rozwiązania wywarły znaczny wpływ na ukształtowanie miasta w XIX i XX w.

W 1827 r. zostały sporządzone mapy miasta z pomiarami przez geometrę Wincentego Jarockiego. Z pomiarów wynikało, że obszar zainteresowania miejskiego miał powierzchnię ok. 38 ha. Mimo utraty praw miejskich w 1869 r. Skaryszew rozwija się demograficznie i gospodarczo. W Skaryszewie pojawili się Żydzi.

Na działania związane z porządkowaniem miejscowości miały wpływ powstałe: Komisja Miast od 1820 r. przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, a po 1836 r. Sekcja Miast przy Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchowych. W zakresie rozbudowy, planowania ulic, handlu miejskiego władze Skaryszewa korzystały

z postanowień w/w organów centralnych. W ciągu XIX w. w Skaryszewie powstawało wiele nowych domów i budynków takich jak: cegielnia, jatki, browar. Ulice były brukowane i poszerzane. Choć istniały zakazy (ze względu na pożary) wystawiano nadal domy drewniane. Sporządzony plan Skaryszewa wg Ebertowskiego wskazywał na zmiany przestrzenne i urbanistyczne wobec rozplanowania XVIII- wiecznego. Wszystkie niemal domy ustawione były szczytami do ulic, na planie prostokąta. Tworzyły zwartą zabudowę z odstępami między domami służącymi jako przejazdy. Wszystkie budynki mieszkalne były drewniane. Usytuowanie kościoła i terenów plebańskich i dworskich nie uległy zmianom. Pewnym zmianom uległa sieć drożna z tendencją do prostowania ulic. Po pożarach w 1834 i 1874 r. powstawała nowa zabudowa, przeważnie kalenicowa z sieniami przejazdowymi. Projekt Ebertowskiego został jedynie w części zrealizowany i dotyczył targowiska i jego sąsiedztwa. Inne zmiany wprowadzano zgodnie z zatwierdzonym projektem przez Komisję Spraw Wewnętrznych i Policji: wyprostowania pierzei rynku, wyprostowanie i poszerzenie traktu radomskiego.

Regulacje powyższe zmieniły samoistne wielowiekowe rozplanowanie Skaryszewa, ale zachował się zasadniczy układ przestrzenny.

W 1899 r. pożar strawił drewnianą zabudowę Skaryszewa. Nowa była już w większości murowana, kalenicowa z sieniami przejazdowymi. W 1 poł. XX w. Skaryszew pręźnie się rozwijał, szybciej po odzyskaniu praw miejskich w 1925 r. Wprowadzano zmiany przestrzenne i komunikacyjne na podstawie regulacji XIX-wiecznych. Powstały nowe ulice od strony wschodniej z nowym placem targowym. Zachowała się dawna parcelacja działek. Krajobraz małomiasteczkowy Skaryszewa znany dzisiaj ukształtował się w tym okresie.

Po 1945 r. wybudowano wiele budynków odbiegających gabarytami i formą wśród zabudowy śródmieścia. Dużą zmianą było też przebiecie drogi krajowej przez Skaryszew, wzdłuż pierzei zachodniej rynku. Obecnie największym zagrożeniem dla historycznej zabudowy miasta są działania inwestycyjne z wykorzystaniem niewłaściwych technologii oraz materiałów.

5.2.4. Krajobraz kulturowy oraz charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.

Wg ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. krajobrazem kulturowym jest przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedlają jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz jest jego harmonijne kształtowanie zachowując najcenniejsze elementy: zabytki, tereny przyrodnicze, osie widokowe oraz umiejętne wkomponowywanie współczesnych realizacji. Zarządzanie krajobrazem nie powinno być przypadkowe, a planowe z uwzględnieniem profesjonalnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których ograniczy się rozproszoną zabudowę, zachowa się tradycyjny układ pól, ochronę terenów cennych przyrodniczo oraz obiektów historycznych z wyeksponowaniem tych najwartościowszych np. poprzez nienaruszania ich historycznego otoczenia i wskazywania osi i przestrzeni widokowych oraz dostosowanie nowych inwestycji do charakteru gminy,

Krajobraz Miasta i Gminy Skaryszew jest typowy dla Mazowsza i regionu radomskiego. Jest to krajobraz rolniczy, z kompleksami leśnym na południu gminy i północy. Charakteryzuje się płaskim ukształtowaniem terenu z niewielkimi wzniesieniami, poprzecinanego rzekami (Modrzewianka, Kobylanka). Głównym elementem krajobrazu kulturowego jest miasteczko Skaryszew z historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym i zachowaną w dużym stopniu historyczną zabudową śródmieścia w postaci niskich (głównie parterowych) domów, ustawionych pierzejowo i kalenicowo do ulicy z sieniami przejazdowymi. Większość z nich wzniesiona została na przełomie XIX i XX w oraz w 1 poł. XX w. Najczęściej są to budynki murowane z cegły. Przedwojenne domy drewniane reprezentowane są nielicznie (najwięcej przy ul. Kardynała Wyszyńskiego). Najwartościowsza zabudowa małomiasteczkowa zachowała się w obrębie Rynku, przy ul. Kardynała Wyszyńskiego, ul. Partyzantów, ul. Mickiewicza i ul. Żeromskiego.

Północna pierzeja Rynku

Zabudowa ul. Żeromskiego

Zabudowa ul. Partyzantów

Zabudowa ul. Wyszyńskiego

Zabudowa ul. Mickiewicza

Zabudowa ul. Sienkiewicza

Dominantą tego układu jest barokowy kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Skaryszewie posiadający duże wartości architektoniczne, historyczne i ekspozycyjne (widoczny z drogi krajowej nr 9 od strony Radomia). Kościół jest elementem zespołu kościelnego obejmującego oprócz świątyni: ogrodzenie z bramkami, budynek plebanii, dzwonnica oraz nagrobek na cmentarzu przykościelnym z 1853 r.

Kościół parafialny p.w. św. Jakuba

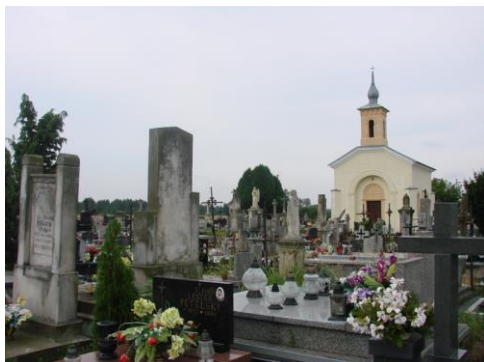

Nagrobek na cmentarzu przykościelnym

Plebania

W Skaryszewie zlokalizowany jest zabytkowy cmentarz rzymsko- katolicki, najstarszy w regionie radomskim (4 ćw. XVIII w.), z licznymi historycznymi nagrobkami oraz kaplicą cmentarną z XIX w. Zachowana nekropolia skaryszewska stanowi ważny – materialny i niematerialny- dokument dziejów miejscowości i parafii. Ponadto jest jedną z najstarszych w województwie mazowieckim.

Cmentarz parafialny w Skaryszewie

Na obszarze Skaryszewa istnieją dwa zewidencjonowane młyny murowane. Interesującym obiektem pod względem lokalizacji i architektury jest młyn usytuowany w pierzei ulicy Żeromskiego (zlokalizowany w ten sposób w przestrzeni miejskiej młyn jest wyjątkiem w skali przynajmniej regionu radomskiego).

Młyn przy ul. Żeromskiego

Młyn przy ul. Słowackiego

Dawny cmentarz żydowski położony jest na terenie zwanym "za górki". Prowadzi do niego droga do Bogusławic, a następnie droga polna. Cmentarz został założony po 1862 r. Po nekropolii nie pozostał żaden ślad. Kirkut ma powierzchnię 1,00 ha.

Innym istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy jest miejscowość Odechów z dominującym kościołem parafialnym, gdzie zachowała się gotycka architektura (wraz z detalem architektonicznym), wpisana w nowszą świątynię neogotycką.

Kościół parafialny

Kapliczka słupowa

Oprócz kościoła w Odechowie znajduje się ceglana kapliczka pochodząca być może nawet z XV w. oraz cmentarz parafialny z 1 poł. XIX w. z zabytkowymi nagrobkami. Cmentarz zachował czytelny, historycznie ukształtowany układ przestrzenno-komunikacyjny.

Nagrobki z cmentarza parafialnego w Odechowie

Trzecim najważniejszym elementem jest zespół dworsko- folwarczny w Makowie, gdzie zachował się układ założenia zabytkowego, budynek dworu, budowle dworskie i folwarczne (w bardzo złym stanie) oraz park krajobrazowy.

Dwór w Makowie

Dawny spichlerz w Makowie

Park w Makowie

Budynek folwarczny w Gębarzowie

Na terenie gminy występują jeszcze dwa parki w Gębarzowie i Chomentowie. W pierwszym przypadku zachował się częściowo czytelny układ kompozycyjny założenia i budynki folwarczne. Ten drugi pozostaje w postaci resztówki.

Park w Gębarzowie

Pozostałości parku w Chomentowie

W Gębarzowie na terenie parku zachowała się XIX-wieczna rzeźba św. Jana Nepomucena.

Rzeźba Nepomucena w Gębarzowie

Dawną drewnianą architekturę z terenu gminy w gminnej ewidencji zabytków reprezentuje kilkanaście obiektów, które zachowały się bez większych przekształceń i przynajmniej w dostatecznym stanie. Są to domy na rzucie prostokąta, o konstrukcji wieńcowej, przykryte dachami dwuspadowymi, często z gankami i okiennicami. Najwięcej zewidencjonowanych domów drewnianych znajduje się w Tomaszowie i Modrzejowicach. Pozostałe zlokalizowane są w Wilcznie i Zalesiu.

Dom drewniany w Tomaszowie

Dom drewniany w Tomaszowie

Dom drewniany w Zalesiu

Dom drewniany w Wilcznie

Wartościową grupą budynków wiejskich są zachowane głównie w Tomaszowie i Modrzejowicach budynki gospodarcze: spichlerze, stodoły i oborostajnie. Występują budynki murowane z kamienia ceglanego oraz drewniane (zwłaszcza spichlerze w konstrukcji wieńcowej)

Oborostajnia w Tomaszowie

Na terenie gminy występuje wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasżający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi, mostach, a bardziej osobiste przed

domami. Najcenniejszym obiektem tego typu na terenie Miasta i Gminy jest ceglana kapliczka słupowa (możliwe, że wzniesiona nawet w XV w.). Wiele obiektów wykonanych zostało w XIX w. Warto wymienić: krzyże w Bujaku oraz Tomaszowie, kapliczkę w Dzierzkówku Nowym z 1889 r., kapliczkę w Grabinie z 1898 r., kapliczkę domkową w Makowie. Ze względu na wartości architektoniczne i historyczne wymienić należy kapliczkę kubaturową, arkadową z 4 ćw. XIX w., zlokalizowaną na terenie dawnego cmentarza cholerycznego w Chomentowie Puszczy. Z obiektów XX-wiecznych na uwagę zasługuje drewniana kapliczka w Modrzejowicach.

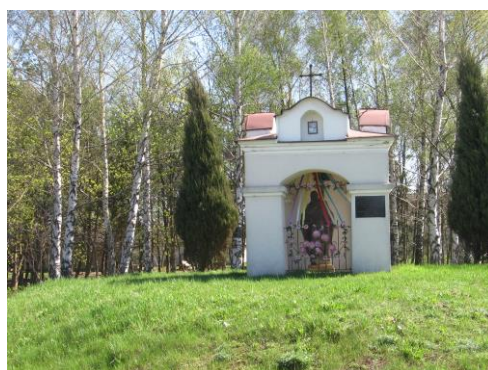
Krzyż przydrożny w Tomaszowie

Krzyż przydrożny w Bujaku

Krzyż drewniany w Zalesiu

Kapliczka arkadowa w Chomentowie Puszczy.

Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków nie jest zamknięta i może być zwiększana zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5.2.5. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (rejestr /A/).

Miejscowość	obiekt	nr rejestru zabytków
Gębarzów	Park podworski, XIX/XX w.	nr rej.: 341/A/86 z dnia 10.06.1986 r.
Chomentów	Park podworski, XVIII w.	nr rej.: 755 z dnia 19.12.1957 r.
Maków	Zespół dworski i folwarczny, XVIII/XIX w. - dwór - park - spichlerz - lamus - gorzelnia	nr rej.: 802/A/72 z dnia 28.10.1972 r. oraz 117/A/81 z dnia 07.07.1981 r.:
Odechów	Kościół par. p.w. Zwiastowania NMP 1459- 60, 1911-13	nr rej. 454/A57 z dnia 28.02.1957 r., 384/A67 z dnia 21.06.1967 r. oraz 93/A/81 z dnia 15.03.1981 r.
Odechów	Cmentarz rzymsko- katolicki, z 1 poł. XIX w., zlokalizowany na działce nr ew. 443) obejmuje: układ przestrzenno – komunikacyjny oraz najcenniejsze nagrobki i płyty nagrobne sprzed 1950 r. wymienione w wykazie (31 pozycji) wraz z ich otoczeniem w promieniu 3 m	decyzja MWKZ nr 161/2016 z dnia 08.02.2016 r. ; nr rej.: A- 1328

Skaryszew	Zespół kościoła p.w. św. Jakuba, 1691-1701 - kościół - cmentarz przykościelny - kaplica - ogrodzenie z bramkami	nr rej.:452/A/57 z dnia 28.02.1957 r., 385/A z dnia 21.06.1967 r. oraz 148/A/82 z dnia 15.03.1982r.:
Skaryszew	Cmentarz rzymsko- katolicki, z 4 ćw. XVIII w., zlokalizowany na działce nr ew. 779. Obejmuje: układ przestrzenno – komunikacyjny, budynek kaplicy rodziny Skorupskich oraz najcenniejsze nagrobki i płyty nagrobne wraz z ich otoczeniem w promieniu 3 m	decyzja MWKZ nr 1312/2014 z dnia 13.11.2014 r. ; nr rej.: A- 1275

Gębarzów, park, XIX/XX w.

Park podworski w Gębarzowie został założony na przełomie XIX i XX w. Obecnie liczy 3, 5 ha. Zachował się wyraźnie układ parku z alejami. Dominującym drzewem liściastym jest grab pospolity. Licznie występuje też topola bujna. Z ciekawszych gatunków występują: platan, buk czerwony, Najstarsze drzewa mają powyżej 100 lat.

Chomentów, park, XVIII w.

Park zachował się szczątkowo o powierzchni ok. 2, 7 ha. Park założono w XIX w. W 1 poł. XX w. został przekształcony. Po 1945 r. majątek rozparcelowano. W budynku dworu, otoczonym przez park zlokalizowano szkołę. W 1960 r. zburzono stary dwór, wycięto większość drzew parkowych i rozpoczęto budowę nowej szkoły i boiska. Jeden ze stawów osuszono. Po tych przeobrażeniach pozostało kilkanaście drzew i dwa stawy.

Maków, zespół dworski i folwarczny, XVIII/XIX w.

Zespół składa się z rozległego parku, budynku dworu z oficyną, dawnej kuchni, stajni oraz lamusa (w ruinie). Na część folwarczną składają się: budynek dawnej gorzelnii, spichlerza i kuźni. Trzecim elementem była dawna kolonia domów robotniczych.

Dominantę stanowi budynek dworu w części dworskiej, a gorzelnia w części folwarcznej. Układ zespołu jest czytelny, zachowały się (spichlerz i gorzelnia w bardzo złym stanie technicznym, a lamusa jako ruiny) główne elementy składowe.

Do 1830 r. wszystkie budynki zespołu wraz z dworem były drewniane. Po wydzierżawieniu w tym roku majątku przez Piotra Chojeckiego wzniesiono budynki murowane. Powstały murowany, klasycyzujący dwór, spichlerz, lamus i browar. Po 1835 r. ogrody dworskie zostały przekształcone w park angielski powiązany kompozycyjnie z dworem. W latach 1860- 1898 rozbudowano dwór, nadano mu cechy neorenesansowe i połączono z sąsiednią oficyną, przekomponowano park oraz wzniesiono gorzelnię. W 1884 r. istniało na terenie zespołu 16 budynków murowanych i 13 drewnianych. Nie zachowały się drewniane budynki robotnicze wybudowane na pocz. XX w.

Obecnie budynek dworu posadowiony na rzucie w kształcie litery L. Jest parterowy a w części ryzalitowej piętrowy. Od zachodu część pierwotna, prostokątna z płytkimi ryzalitami od płn. i płd. Ryzality zwieńczone trójkątnymi szczytami, kryte dachem dwuspadowym. Od wschodu łącznik prostokątny z wieżą piętrową (trzykondygnacyjną) prostokątną, łączący dwór z parterową oficyną. Elewacje boniowane. Otwory okienne i drzwiowe posiadają dekoracyjne opaski i gzymsy nadokienne. Fryzy wieńczące udekorowane rozetkami. Szczyty ryzalitów udekorowane akroterionami.

Budynek dawnej gorzelnii (2 poł. XIX w.) usytuowany jest na płd. zach. od dworu. Został wzniesiony na nieregularnym planie, z cegły, otynkowany. Przykryty dachami dwuspadowymi. Elewacja płd. 5- osiowa z umieszczonym centralnie kolumnowym portykiem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Otwory okienne od zachodu wysokie ostrołukowe, od wschodu mniejsze również ostrołukowe. Obok dworu jest najbardziej reprezentatywnym obiektem założenia.

Spichlerz usytuowany na wschód od gorzelni. został wzniesiony na rzucie prostokąta parterowy z cegły i otynkowany. Od frontu ganek dwukolumnowy z trójkątnym szczytem. Otwory okienne ostrołukowe. Przykryty dachem naczółkowym. Posiada kolebkowo sklepione piwnice.

Odechów, kościół par. p.w. Zwiastowania NMP, XV w., 1911-1913

W latach 1459- 60 wzniesiono kościół murowany w miejsce wcześniejszego, drewnianego. Był orientowany, z cegły, nietynkowany i oszkarpowany. Część cokołową wieńczył ceglany fryz ze skośnie kładzionych cegieł; pod dachem wykonany był ceglany, profilowany gzyms. Wysoki, trójkątny szczyt zachodniej fasady (ceglany w ciosowej opasce) zdobiło pięć ostrołukowych wnęk. Pod nimi znajdowało się okrągłe okno doświetlające chór muzyczny, a na poziomie terenu – kamienny, ostro-lukowy portal wejścia głównego. Szczyt prezbiterium – niższy i węższy – miał tylko trzy wnęki, a niżej okno zamknięte ostrołukiem. Kościół przykryto dwuspadowym dachem. Składał się z prostokątnej nawy, węższego od niej (i niższego) prezbiterium oraz przybudowanej do jego północnej ściany zakrystii. Wnętrza przykryto stropami. Zakrystię przesklepiono kolebką z lunetami.

W latach 1911-13 świątynia została przebudowana w stylu neogotyckim, a autorem projektu był radomsko-warszawski architekt, Zygmunt Słomiński. Wyburzył on wschodnią część nawy i zachodnią część prezbiterium gotyckiego kościółka, resztę zabytkowej budowli pozostawiając w charakterze transeptu. Od południa dostawił neogotycki, bazylikowy korpus oraz wieżę, a od północy nowe prezbiterium. Ze starego obiektu wykorzystano także dwa kamienne portale – ostrołukowe, profilowane – przenosząc je do nowego przedsionka przy zakrystii oraz do wieży.

Odechów, cmentarz parafialny, 1 poł. XIX w.

Cmentarz grzebalny w Odechowie został założony w 1 poł. XIX w. Znajduje się ok. 1 km na południe od kościoła parafialnego przy drodze Odechów- Niedarczów. Nekropolia posiada kształt nieregularnego wieloboku. Układ komunikacyjny jest obwodnicowo- krzyżowy. Cmentarz od strony północno- wschodniej ogrodzony jest współczesnym murem z bloczków betonowych, z pozostałych stron prostym, niskim murem ceglano- kamiennym z 1 poł. XX w. Nie występuje dawny drzewostan. Na terenie cmentarza zachowało się wiele cennych nagrobków. Prezentują różne

typy: krzyż na cokole, płyta nagrobna, kolumna na cokole, stela, obelisk na cokole, krzyż na skałkach, kapliczka, pień drzewa. Wykonane zostały głównie z piaskowca. Występują też elementy żeliwne. Na dwóch nagrobkach widnieją nazwiska znanych kamieniarzy radomskich, działających w 1 poł. XX w.: L. Staniszewski z Radomia i F. Smerdziński z Radomia. Najstarsze, orientowane nagrobki pochodzą z 2 poł. XIX w. Usytuowane są w części zachodniej cmentarza. Pod względem artystycznym szczególnie interesującymi obiektami są: nagrobek ks. Krukowskiego w formie złamanej kolumny na cokole, nagrobek Jana Mulika z 1 ćw. XX w. w formie kapliczki, nagrobek Eleonory i Wacława Wójcickich z 1 ćw. XX w. w formie krzyża na skałce z bogatą i oryginalną dekoracją, nagrobek Franciszka Oko z 1 ćw. XX w. przedstawiający figurkę dziecka na cokole. Pomniki nagrobne upamiętniają m.in.: właścicieli ziemskich (Antoniego Krukowskiego- właściciela Grabiny, Florentyna Olszowskiego- właściciela dóbr Kopiec i Woli Wrzeszczowskiej, Lucjana Olszowskiego- właściciela dóbr Tynica, Ksawerego Olszowskiego- właściciela dóbr Zakrzówek), urzędników (Kajetana Sokołowskiego- radcy Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i właściciela dóbr Klonowiec oraz Koracz), księży odechowskich (ks. Pawła Grymuzińskiego, ks. Antoniego Słapczyńskiego).

(uzasadnienie wpisu do rejestru zabytków)

Skaryszew, zespół kościoła p.w. św. Jakuba, 1691- 1701

Obecny kościół barokowy został wzniesiony w latach 1691- 1701, konsekrowany 24 października 1724 r. Odnawiany w 1761 r., 1889 r. i ok. 1920 r. Po 1930 r. wykonano sygnaturkę na kościele. W latach 1949- 52 za ks. Stefana Walerego Świetlickiego została dobudowana nowa kaplica oraz zakrystia. W tym czasie obok kościoła wzniesiono również salę katechetyczną i kaplicę przedpogrzebową. Obecnie prowadzone są kompleksowe prace remontowe.

Kościół jest orientowany murowany, tynkowany. Nawa jest czteroprzęsłowa, prezbiterium równe nawie szerokością i wysokością, dwuprzęsłowe, zamknięte półkoliście. Od płn. przy prezbiterium zlokalizowana jest dawna zakrystia, od południa nowa zakrystia i nowa kaplica. Z tej samej strony przy nawie znajduje się kaplica na rzucie kwadratu, nakryta kopułą na pendentywach z latarnią. Wewnątrz naroża są opilastrowane. Kopuła jest polichromowana. Od pld. znajduje się kruchta z barokowym szczytem. Elewacje oplastrowane. Występuje detal architektoniczny w postaci trzech portali barokowych z piaskowca. Wnętrze rozczłonkowane

pilastrami z belkowaniem. Występują sklepienia kolebkowe z lunetami na gurtach z dekoracją stiukową, chór drewniany.

Cmentarz przykościelny usytuowany na rzucie prostokąta, otoczony murem wzniesionym po 1781 r., staraniem ks. J. Czaplińskiego. Jest ceglany, otynkowany z odcinkowo przesklepionymi wnękami oraz bramkami w narożach od wschodu i kostnicą i składzikiem od zachodu.

Skaryszew, cmentarz parafialny, 4 ćw. XVIII w.

Cmentarz parafialny (polowy) w Skaryszewie został założony w 1798 r. staraniem ks. Jana Kantego Poznańskiego, ówczesnego proboszcza skaryszewskiego. Po 1840 r. obszar grzebalny powiększono. Ks. Jacek Gajewicz częściowo ogrodził cmentarz prostym murem z czerwonej cegły oraz wznosił budynek kostnicy, obecnie nie zachowany. Proboszcz ten spoczął w kaplicy grobowej wzniesionej po 1852 r. – również już nieistniejącej. W 1855 r. wybudowano w centralnym punkcie kaplicę dla rodziny Skorupskich, właścicieli Makowa. Na przełomie XIX i XX w. dokończono budowę muru ogrodzenia oraz wytyczono główne aleje. Następnie w 2 ćw. XX w. za probostwa ks. dr. W. Kosińskiego do starego cmentarza dołączono nowy teren od strony północnej. W ten sposób skaryszewska nekropolia uzyskała obecny kształt i wielkość (ok. 2,5 ha). W 1937 r. uporządkowano i uregulowano alejki z podziałem na kwatery w starszej części nekropolii, a po 1965 r. w nowej. Cmentarz grzebalny w Skaryszewie usytuowany jest w zachodniej części miejscowości poza zawartą zabudową, ok. 1 km od kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba. Układ przestrzenno-komunikacyjny jest czytelny, charakterystyczny: obwodnicowy z nieregularną częścią środkową łączącą starszy i nowszy obszar cmentarza, ukazujący etapy rozwoju nekropolii. W najstarszej części cmentarza centralnie usytuowana jest kaplica rodziny Skorupskich. Odznacza się oryginalnym zastosowaniem detalu i form eklektycznych. Stanowi dominantę nekropolii skaryszewskiej. Jest to budynek jednokondygnacyjny, jednoprzestrzenny, murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta z trójbocznym niższym prezbiterium, przykryty dachami wielopołaciowymi. Elewacje są wsparte szkarpami, artykułowane otworami okiennymi dekoracyjnie obramionymi i obwiedzione wydatnym gzymsem. Od wschodu znajduje się reprezentacyjne wejście do kaplicy. Portal z profilowaną archiwoltą został umieszczony we wnęce arkadowej. Fasada posiada ścięty szczyt o wykroju trapezu. Kaplicę ponad szczytem wieńczy prostokątna wieżyczka na sygnaturkę. Wnętrze jest sklepienie kolebkowe.

Posiada kryptę. Cmentarz ogrodzony jest niskim, prostym, niejednorodnym murem ceglanym w części przemurowanym. Nie zachowała się zieleń cmentarna. Na cmentarzu znajduje się wiele cennych pod względem historycznym i artystycznym nagrobków wolnostojących, grobowców i płyt nagrobnych. Pochodzą z XIX w. i poł. XX w. Charakteryzują się znaczną różnorodnością typów i form: krzyż na cokole, krzyż na skałce, stela, obelisk na cokole, baldachim, figura na cokole, urna na cokole, arkada. Pod względem stylistycznym występują nagrobki klasycystyczne, historyzujące, nawiązujące do symbolizmu i modernistyczne. W sumie zewidencjonowano 70 zabytkowych nagrobków. Najstarszymi obiektami są: nagrobek Barbary z Morzow Pieniążkowej, dziedziczki dóbr Bogusławice z 1 ćw. XIX w., nagrobek Maryanny Skorupskiej z 2 ćw. XIX w., nagrobek Grzegorza i Elżbiety Jużyńskich z 2 ćw. XIX w. płyta nagrobna Kazimiery Wójcickiej z 1 poł. XIX w. Większość XIX-wiecznych nagrobków jest orientowana. Dominują nagrobki wykonane w piaskowcu. W kilku przypadkach występuje żeliwo i marmur. Wykonawcami wielu historycznych nagrobków byli radomscy kamieniarze (J i L. Staniszewscy, F. Hebdzyński). Na jednym z grobowców występuje inskrypcja kamieniarza, pochodzącego z Orłowa w gminie Jastrząb. Wśród pochowanych znajdują się osoby zasłużone dla Skaryszewa: właściciele okolicznych dóbr, urzędnicy, żołnierze i księża.

(Uzasadnienie wpisu do rejestru zabytków)

Zgodnie z art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

5.2.6. Zabytki ruchome.

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 ustawa z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446).

Na podstawie art. 10 ust. 1 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Po uprawomocnieniu się decyzji nadawany jest numer rejestru z literą „B”.

Odechów

Wyposażenie zabytkowe kościoła parafialnego p.w. Zwiastowania NMP - nr rej. 153/B/96 z 29.08.1996 r.

Wpisanych zostało **16** zabytków ruchomych wchodzących w skład wystroju i wyposażenia kościoła. Cenne są detale architektoniczne związane z kościołem gotyckim: trzy portale z XV w., fryz ceglany, inskrypcje na elewacji dawnego prezbiterium. Z tego okresu pochodzi również zachowana kamienna chrzcielnica

z maswerkowym ornamentem. Po za tym w kościele znajdują się cenne XVII/XVIII-wieczne zabytki (płaskorzeźba, „Ukrzyżowanie Chrystusa”, belka z herbami z 1601 r.). Wewnątrz kościoła występują również tablice epitafijne z XIX/XX w.

Prezbiterium kościoła w Odechowie

Chrzcielnica z kościoła w Odechowie

Kapliczka (gotycka)

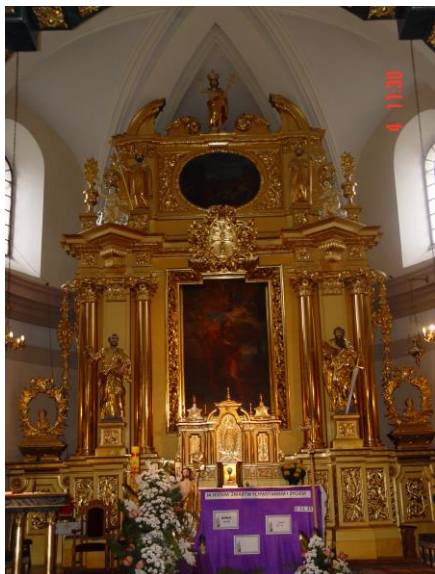
nr rej. 17/B/82 z 20.08.1982 r.

Wzniesiona z cegły „palcówki” w formie czworobocznego słupa. W jednej z wnek zachowała się płaskorzeźba kamienna „Pasja”.

Skaryszew

Wyposażenie zabytkowe kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba w Skaryszewie
Nr rej. 117/B/95 z 10.05.1995 r. oraz nr rej. 118/B/95 z 29.05.1995 r.

Kościół w Skaryszewie posiada bogaty wystrój i wyposażenie, na które składa się **135** zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Przede wszystkim wrażenie robi, jednolite pod względem stylowym, wnętrze kościoła. Składają się na to barokowe ołtarze, ambona, stalle- o bogatej snycerce, obrazy ołtarzowe i ścienne, polichromie późnobarokowe, belka łuku tęczowego z grupą Ukrzyżowanie, chór muzyczny, kropielnice, misa chrzcielna.

Główny ołtarz w kościele w Skaryszewie

Ambona w kościele w Skaryszewie

Chór kościoła w Skaryszewie

Stalle w kościele w Skaryszewie

5.2.7. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne na terenie Miasta i gminy Skaryszew prezentują przekrój niemal wszystkich okresów chronologicznych, począwszy od epoki kamienia (paleolit, mezolit, neolit), epokę brązu, żelaza i wpływów rzymskich. Kończąc na okresie średniowiecza i czasach nowożytnych (patrz aneks 2). Do stanowisk posiadających dużą wartość poznawczą, prezentujących wspomniane wyżej epoki dziejowe należą: (Chomentów-Socha stan.1, Dzierzków Nowy

stan.2- kultura. przeworska, Gębarzew – Nowa Wieś, stan.4,7, Grabina, stan.1, Janów Chomentowski, stan.1, Kobylany stan.3 - kultura prądnicka, Kobylany stan.1,2, Magierów stan.4,Makowiec, stan.3,14, Maków, stan.1,2,3,4,Modrzejowice Góry stan.1, Nowy Maków stan.1, Odechowiec, stan.1 i 3, Sołtyków stan.1,3,6 Skaryszew,stan.4,12, Wilczna stan.1 . Szczegółowa lokalizacja stanowisk archeologicznych dostępna jest w urzędzie Mazowieckiego Wojewódzkiego konserwatora Zabytków w Warszawie Delegatura Radom.

Z literatury przedmiotu znane jest stanowisko paleolityczne związane z kulturą prądnicką z miejscowości Kobylany. Z tego terenu pochodzi zachowany w bardzo dobrym stanie egzemplarz pięściaka, przechowywany obecnie w Dziale Archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. Zabytek ten został odkryty przypadkowo w latach 50-tych XX w. Wspomniane narzędzie wykonane jest techniką rdzeniowania z krzemienia kredowego (bałtyckiego) w kształcie zbliżonym do trójkąta. Pokryte jest patyną o kolorze rudawym i żółto-oliwkowym. Datowane wstępnie na okres środkowego paleolitu. Ramy chronologiczne mieszczą się w ostatniej fazie ostatniego okresu lodowego.

Fot. Pięściak z miejscowości Kobylany

(zdj. udostępnione przez MJM w Radomiu)

Obecnie największe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych występujących na obszarze gminy Skaryszew stanowi działalność człowieka związana z rolnictwem oraz zabudową siedliskową. Orka wzmacnia działania erozyjne w glebie,

co zdecydowanie przyspiesza procesy destrukcyjne w obrębie ewentualnych stanowisk archeologicznych. Kolejnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest działalność detektorystów oraz tzw. „poszukiwaczy skarbów”. Ich proceder wywiera ogromny, negatywny wpływ na obiekty zabytkowe, powodując spustoszenie wśród nawarstwień kulturowych danego stanowiska jak również pozbawiając ewentualnych badaczy zabytków, mogących wyjaśniać np. datowanie stanowiska archeologicznego. Ze względu na powyższe, informacje na temat położenia poszczególnych stanowisk powinny być do wglądu tylko dla pracowników urzędu gminy bądź właścicieli terenu na którym zlokalizowano stanowisko archeologiczne. Kolejnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych i zalegających tam warstw kulturowych, obiektów archeologicznych oraz wszelkich pozostałości pradziejowej egzystencji człowieka, są wielkie inwestycje liniowe (np. autostrady, drogi, gazociągi itp.). Przedsięwzięcia takie stanowią zagrożenie dla archeologicznego dziedzictwa kulturowego ale równocześnie stwarzają szansę na lepsze rozpoznanie, dzięki ratowniczym badaniom archeologicznym, pradziejów danego regionu i niejednokrotnie prowadzą do znacznego podniesienia jego walorów turystycznych dzięki randze dokonanych odkryć. Ważne jest aby wszelkie planowane inwestycje liniowe związane z szerokim zakresem prac ziemnych poprzedzić weryfikacyjnymi archeologicznymi badaniami powierzchniowymi. Konieczność ta jest spowodowana długim czasem jaki minął od przeprowadzenia poprzednich tego typu badań prowadzonych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. W związku z czym wiele danych dotyczących stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie gminy Skaryszew mogło ulec zmianie, na skutek działalności człowieka oraz sił natury powodujących ich ciągłe przeobrażenia

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Natomiast zgodnie z zapisami art. 7 tejże ustawy formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W dniu

5 czerwca 2010 roku weszła w życie ustawa z dnia 18 marca 2010r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Przede wszystkim rozszerzyła ona, wymieniony wyżej katalog form ochrony zabytków. Ponadto, do art. 19 tejże ustawy dodany został ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach, o których wyżej mowa. Są to zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Prowadzi to do zmiany charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków, traktowanej dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny. Podstawa prawna obligująca do uwzględniania stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków zawarta jest w zapisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku.

W art. 3 pkt. 4 ustawa definiuje zabytek archeologiczny jako: zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Natomiast Art. 22 pkt. 5 tejże ustawy głosi iż: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne dzięki realizacji programu Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.2.8. Zabytki w zbiorach muzealnych.

Miasto i Gmina Skaryszew nie posiada na swoim obszarze placówki kultury o charakterze muzealnym. Większość obiektów pochodzących z terenu gminy, które przedstawiają wartość muzealną, znajduje się aktualnie w zbiorach Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. Są to obiekty architektury drewnianej tj. chałupa z Chomentowa czy stodoła ze Skaryszewa. Pozostałe zabytki z tego obszaru znajdują się w zbiorach Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu oraz Muzeum Regionalnym w Iłży , dotyczy to przede wszystkim artefaktów archeologicznych.

Chalupa z Chomentowa (Fot. Andrzej Żytnicki)

Stodoła ze Skaryszewa (Fot. Andrzej Żytnicki)

5.2.9. Dziedzictwo niematerialne

Termin dziedzictwa niematerialnego według definicji przyjętej przez organizację UNESCO w Konwencji z 2003 r. (organizacji, której podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki) określa spuściznę tą jako różnego rodzaju:

- tradycje i przekazy ustne przenoszące wiedzę i tworzące pamięć zbiorową.
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne potwierdzające tożsamość społeczną i kulturową osób, które je kultywują
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzielnictwo)
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata.

Sztandarowe miejsce wśród dziedzictwa niematerialnego, kształtującego obyczaje kulturowe miasta i najbliższej okolicy, przedstawia najstarszy w Polsce jarmark koński pod nazwą skaryszewskie „wstępy,.. Impreza handlowo-folklorystyczna o kilkusetletniej tradycji, wywodzącą się z dawnych jarmarków konnych, odbywających się na tym terenie już prawdopodobnie od czasów jagiellońskich. Według źródeł jej geneza pochodzi z przeobrażenia przywileju handlowego nadanego Skaryszewowi przez króla Władysława IV w 1633 roku.

Widok na skaryszewskie *wstępy* z lotu ptaka

<http://www.skaryszew.pl>

Podczas jarmarku w Alei Twórców Ludowych eksponowane są między innymi akcesoria rymarskie, sprzęt rolniczy, wyroby rzemieślnicze. Ponadto rzemiosło i sztuka ludowa w tym wyroby z ceramiki, drewna, wikliny.

Wyroby ceramiczne z Alei Twórców Ludowych

<http://www.skaryszew.pl>

W czasie trwania wstępów organizowane są także występy zespołów folklorystycznych w tym zespołu Chomentowianki, pochodzącego z terenu gminy Skaryszew. Zespół ten podtrzymuje lokalną tradycję ludowo-folklorystyczną, pielęgnuje jednocześnie regionalną tożsamość. Ubogacając swymi występami różnego rodzaju imprezy kulturalne poprzez prezentacje repertuaru ludowych pieśni i przyspiewek a także promując regionalną kuchnię.

Zespół ludowy „Chomentowianki”

<http://www.skaryszew.pl>

5.2.10. Miejsca Pamięci Narodowej.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1h ustawa z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446) opiece i ochronie podlegają miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Miejscem Pamięci Narodowej może być:

1/ grób lub cmentarz wojenny

2/ nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec;

3) inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Działania koordynacyjne i inicjujące w zakresie upamiętniania historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski prowadzi Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (ROPWiM). Zgodnie z ustawą z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (Dz. U. z dnia 28 stycznia 1988 r.) do zadań Rady należy w szczególności:

- sprawowanie opieki nad miejscami walk i męczeństwa oraz trwałe upamiętnianie związanych z tymi miejscami faktów, wydarzeń i postaci,
- inspirowanie oraz współdziałanie w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych, a także popularyzowanie - za pomocą środków masowego przekazywania - miejsc, wydarzeń i postaci historycznych związanych z walkami i męczeństwem,
- ocenianie stanu opieki nad miejscami i trwałymi obiektami pamięci narodowej, a w szczególności nad pomnikami, cmentarzami i mogiłami wojennymi oraz walk narodowo-wyzwoleńczych, cmentarzami ofiar hitlerowskiego i sowieckiego terroru, muzeami walk i martyrologii, a także izbami pamięci narodowej,
- sprawowanie funkcji opiniodawczej i opiekuńczej wobec muzeów walk i męczeństwa, a w szczególności: w Oświęcimiu-Brzezince, na Majdanku, w Sztutowie, w Łambinowicach, w Żabikowie, w Rogoźnicy, w Treblince i Radogoszczy,
- opiniowanie pod względem historycznym i artystycznym wniosków o trwałe upamiętnienie miejsc wydarzeń historycznych, a także wybitnych postaci związanych z dziejami walk i męczeństwa,

ROPWiM w zakresie sprawowania opieki nad miejscami pamięci narodowej rozumianych jako pomniki i wszelkiego rodzaju upamiętnienia współpracuje z władzami samorządowymi w oparciu o pkt 13 art. 18 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r. poz. 594 z późn. zm.)

Na terenie gminy znajdują się zewidencjonowane miejsca pamięci narodowej oraz groby wojenne.

Pomniki

1/ Edwardów- upamiętnia miejsce rozstrzelania partyzantów we wsi Edwardów- zlokalizowany przy drodze lokalnej,

2/ Makowiec- upamiętnia walki partyzantów pod dowództwem komendanta PPLK Zygmunta Żywockiego „Wujaka”, „Kostura” żołnierzy AK podobwołu Skaryszew „Sabiba”, „Sława” z siedzibą w Makowcu pod dowództwem kpt Franciszka Chojnackiego „Zawieruchy”- zlokalizowany przy drodze krajowej nr 9 Radom Rzeszów – powstał w 2006 r.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Makowiec,_Pomnik_Żołnierzy_AK

3/ Odechów- upamiętnia żołnierzy AK- zlokalizowany przy kościele parafialnym- powstał w 1999 r.

4/ Podsuliszka- upamiętnia rozstrzelanie 21 mężczyzn we wsi Podsuliszka i Suliszka- zlokalizowany przy drodze asfaltowej wiodącej od strony Modrzejowic do wsi Podsuliszka około 2 km od drogi krajowej Radom –Rzeszów- powstał w 1971 r.

<http://www.wspolnytrakt.pl/category/pomniki/>

5/ Skaryszew- upamiętnia ofiary terroru stalinowskiego i oficerów pomordowanych w Katyniu- zlokalizowany na cmentarzu parafialnym w Skaryszewie- powstał w 1989 r.

<http://www.wspolnytrakt.pl/category/pomniki/>

6/ Skaryszew- upamiętnia ofiary okupacji hitlerowskiej pomordowanych na terenie Skaryszewa- zlokalizowany przy ulicy Słowackiego obok drogi krajowej nr 9

7/ Skaryszew- upamiętnia żołnierzy Szarych Szeregów i AK poległym na terenie gminy – zlokalizowany przy ulicy Partyzantów 300m od drogi krajowej nr 9 Radom – Rzeszów- powstał w 1999 r.

8/ Skaryszew/Budki Skaryszewskie- upamiętnia żołnierzy KBW płk. A. Wnukowskiego i por. Fatowicza- zlokalizowany na skraju lasu przy drodze krajowej nr 9 Radom –Rzeszów.

9/ Stanisławów- upamiętnia pomordowanych mieszkańców gminy przez Niemców i bolszewików w czasie II wojny światowej- zlokalizowany przy drodze lokalnej ze wsi Chomentów Puszczy do Stanisławowa- powstał w 1995 r.

Tablice pamiątkowe

1/ Skaryszew- dedykowana żołnierzom AK 72 pułku piechoty WiN oraz mieszkańcom pomordowanym w latach 1939-1956 w 54 rocznicę bitwy

w Odechowie i Niwie- umieszczona na murze kościoła parafialnego- ufundowana w 1993 r.

Groby wojenne:

1/ Huta Skaryszewska- mogiła zbiorowa, ziemna z krzyżem z okresu II wojny światowej- zlokalizowana przy trasie Skaryszew Iłża w lesie

2/ Maków- grób nieznanego żołnierza z września 1939 r. rozstrzelanego przez Niemców (obok kapliczka w formie krzyża z 1981 r.)- zlokalizowany przy drodze Maków- Bogusławice – powstał w 1958 r.

3/ Odechów- grobowiec lastrykowy żołnierzy AK- zlokalizowany na cmentarzu parafialnym w Odechowie- powstał w 1946 r.

4- 6/ Skaryszew- groby oznakowane krzyżem i białymi tabliczkami- zlokalizowane na cmentarzu parafialnym w Skaryszewie, powstały w 1939 r.

6. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTKÓW ORAZ RODZAJE ZAGROŻEŃ.

Stan zachowania obiektów zabytkowych, zlokalizowanych na terenie Miasta i Gminy Skaryszew, figurujących w gminnej ewidencji zabytków jest generalnie dostateczny.

W dobrym stanie znajduje się wiele zabytków, m.in.: najcenniejszy zabytek zespół kościoła p.w. św. Jakuba w Skaryszewie (w 2015 r. przeprowadzono remont dachu świątyni), dwór w Makowie wraz z zadbanym parkiem, uporządkowane pozostałości parku w Chomentowie, budynki gospodarcze w Gębarzewie. Dwa obiekty wskazywane do pilnego podjęcia prac ratowniczych i konserwatorskich : kapliczka XV- wieczna w Odechowie i figura św. Jana Nepomucena z parku w Gębarzewie- zostały poddane kompleksowym pracom konserwatorskim i odzyskały wartości artystyczne i estetyczne.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne zasadniczo znajdują się w dobrym lub dostatecznym stanie zachowania, dzięki opiece społecznościom lokalnym i działaniom podejmowanym przez Miasto i Gminę Skaryszew.

Dalszych prac konserwatorskich wymagają historyczne nagrobki znajdujące się na cmentarzach rzymsko- katolickich w Skaryszewie i Odechowie (oba cmentarze są uporządkowane i zadbane). W latach 2003- 2007 odnowiono kilka nagrobków z cmentarza parafialnego w Skaryszewie. Ważne jest również takie użytkowanie zabytkowych nekropolii, by nie zacierały się dawne układy najstarszych części: ciągi komunikacyjne, kierunki umieszczanych nagrobków. Zagrożeniem jest przenoszenie zabytkowych nagrobków lub ich likwidacja (np. płyt nagrobnych) pod nowy grób.

Zasadniczo w dostatecznym lub dobrym stanie znajduje się zewidencjonowana zabudowa małomiasteczkowa w Skaryszewie. Właściciele domów/kamienic prowadzą bieżące remonty lub remonty generalne. Największym zagrożeniem są prace polegające na przebudowie, dociepleniu budynków, powodujących zatarcie ich detalu architektonicznego czy zmianę formy i gabarytów. Za przykłady mogą posłużyć budynki przy ul. Żeromskiego 55, ul. Wyszyńskiego 12 i 17. Należy zwrócić uwagę, że miasto Skaryszew nie posiada obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego.

Dawna drewniana, zabudowa wiejska coraz w mniejszym stopniu wpływa na charakter krajobrazu kulturowego Gminy Skaryszew. Obecnie istniejące drewniane domy i budynki gospodarcze stanowią skromne świadectwo dawnego budownictwa wiejskiego. Sytuacja taka jest związana ze zmianami cywilizacyjnymi, co powoduje przeobrażenia zabudowy, jej kompleksową modernizację, rozbiórkę starych budynków czy brak remontów. Wiele obiektów, ze względu na bardzo zły stan techniczny, uniemożliwiający przeprowadzenie remontu czy nieprofesjonalną modernizację zacierającą dawny wygląd i charakter, zostało wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków. Pozostałe, zewidencjonowane zabytki budownictwa drewnianego zachowały dawny charakter i wygląd oraz znajdują się w przynajmniej dostatecznym stanie technicznym.

W najgorszym stanie pozostają:

- Budynki podworskie w Makowie (wpis do rejestru zabytków)- w stanie niezabezpieczonych ruin.
- Budynki młyńskie w Skaryszewie (przy ul. Żeromskiego i ul. Słowackiego). Obiekty są nieużytkowane, minimalnie zabezpieczone. W ostatnim czasie nie przeprowadzano żadnych bieżących napraw i remontów.

7. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2012-20145.

- Zagospodarowano teren zabytkowego parku w Gębarzewie polegający na niwelacji i ukształtowaniu terenu cypla między zalewami rzeki Kobylanki, obsadzie 10 szt. roślin klonu palmowego i wykonaniu terenów zielonych na całym cyplu oraz przeprowadzono rekonstrukcję i wykonano podstawę pod figurę św. Jana Nepomucena– projekt zrealizowany w ramach lokalnej strategii rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Wspólny Trakt” (małe projekty).
- Przeprowadzono prace rekonstrukcyjne i konserwatorskie przy kamiennej figurze św. Jana Nepomucena z XIX w., zlokalizowanej na terenie zabytkowego parku w Gębarzewie.
- Przeprowadzono kompleksową renowację kapliczki w Odechowie– projekt zrealizowany w ramach lokalnej strategii rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Wspólny Trakt” (małe projekty).
- Promowanie lokalnej i regionalnej twórczości ludowej „Estrada Folkloru” oraz „Wstępy 2011”– projekty zrealizowane w ramach lokalnej strategii rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Wspólny Trakt” (małe projekty).
- Stworzono system szlaków rowerowych w ramach projektu „Rower” - wspólny projekt Lokalnych Grup Działania „Wspólny Trakt” i „Na Piaskowcu”
- Wyremontowano zmodernizowano kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Skaryszewie-projekt „Szlakiem św. Jakuba na Mazowszu - renowacja cennego zabytku w Skaryszewie z przystosowaniem do rozwoju turystyki kulturowej”
- Promowanie Skaryszewa poprzez umieszczenie kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba w Skaryszewie na szlaku św. Jakuba- projekt „Szlakiem św. Jakuba na Mazowszu - renowacja cennego zabytku w Skaryszewie z przystosowaniem do rozwoju turystyki kulturowej”
- Objęcie ochroną prawną cmentarzy parafialnych w Skaryszewie i Odechowie. decyzje MWKZ: nr 161/2016 z dnia 08.02.2016 r., nr rej.: A- 1328 oraz nr 1312/2014 z dnia 13.11.2014 r., nr rej.: A- 1275.

- Zorganizowanie konferencji naukowej dotyczącej zabytków usytuowanych na terenie powiatu radomskiego- Miejsce konferencji: dwór w Makowie-współorganizatorzy: Urząd Miasta i Gminy w Skaryszewie, Starostwo Powiatowe w Radomiu.
- Prowadzono bieżące prace porządkowe i naprawcze w zespole dworsko-parkowym w Makowie oraz na terenie parku w Chomentowie.

8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Mocne Strony	Słabe Strony
<ul style="list-style-type: none"> - korzystne położenie Skaryszewa przy ważnym szlaku komunikacyjnym trasa nr 9 (Radom-Starachowice), - sąsiedztwo dużego miasta (Radomia), ok. 12 km, - występowanie cennych zabytków: barokowy kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Skaryszewie wraz z bogatym wyposażeniem, gotycki kościół parafialny w Odechowie (jednym z najstarszych miejscowości w regionie radomskim) wraz z kapliczką z XV w., zespół dworsko parkowy w Makowie, - występowanie licznych kapliczek, krzyży i figur przydrożnych, - duże obszary leśne w północnej i południowej części gminy (duże walory przyrodnicze i krajobrazowe z cennymi kompleksami leśnymi na 	<ul style="list-style-type: none"> - brak terenów przyrodniczych o walorach ponadregionalnych, - brak skutecznej ochrony konserwatorskiej odnośnie historycznego układu przestrzennego miasta Skaryszew (brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego), - występowanie zabytków w złym stanie technicznym lub brak ich zagospodarowania, -brak oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków (objętych ochroną prawną). - zanikanie drewnianej zabudowy wiejskiej, - wyłączenie obiektów z gminnej ewidencji zabytków, - sąsiedztwo znaczących ośrodków kulturowych Iłży, Radomia, Zwolenia, - brak dotowania prac przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,

<p>terenie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Iłża – Makowiec”,</p> <ul style="list-style-type: none">- krajobraz kulturowy Skaryszewa, małomiasteczkowy z zachowanym rynkiem, jednolitą niską zabudową kalenicową z dominantą kościoła parafialnego,- organizowanie corocznej, ponadlokalnej imprezy „Wstępów” ,– działalność Lokalnej grupy Działania „Wspólny Trakt” ,- utworzenie spójnego systemu szlaków rowerowych,- poprawa infrastruktury turystycznej- opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi,- wykorzystywanie zewnętrznych środków finansowych odnośnie prac przy zabytkach lub rozwoju infrastruktury turystycznej,- istnienie tradycji lokalnych (muzyka, folklor),- umieszczenie Skaryszewa na szlaku św. Jakuba,- działalność gminnego ośrodka kultury w Skaryszewie,- poprawa stanu zachowania zabytków.	<p>- brak izby regionalnej.</p>
---	---------------------------------

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none">- wzrastający ruch turystyczny związany m.in. ze skuteczniejszą promocją gminy, wytyczeniem szlaków rowerowych, przebiegiem szlaku św. Jakuba, organizowaniem corocznych imprez kulturalnych),- przeciwdziałanie degradacji środowiska przyrodniczego i kulturowego gminy,- stworzenie zaplecza gastronomiczno - turystycznego,- podejmowanie działań administracyjnych na rzecz dalszej poprawy stanu zachowania zabytków.- inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami,- rewitalizacja zespołu dworsko- folwarcznego w Makowie i wykorzystania go do celów rekreacji,- dalsza skuteczna działalność LGD „Wspólny Trakt”.	<ul style="list-style-type: none">- konkurencyjna działalność znaczących ośrodków kulturowych Iłży, Radomia, Zwolenia.-postępująca degradacja części zabytków. Brak działań remontowych i porządkowych (budynki pofolwarczne w Makowie, młyny murowane w Skaryszewie),- prowadzenie prac remontowych w sposób niezgodny ze standardami konserwatorskimi i budowlanymi,- degradacja krajobrazu wiejskiego poprzez dalsze zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej,- występowanie zagrożeń zewnętrznych: pożary, powódzie,- brak własnych środków finansowych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

9. Założenia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016-2019

Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami po dokonanej kompleksowej analizie stanu dziedzictwa kulturowego w Mieście i Gminie Skaryszew w oparciu o inne dokumenty utworzone na poziomie gminy, powiatu i województwa zostały sformułowane następujące priorytety w perspektywie wieloletniej, kierunki i działania w perspektywie 4 letniej.

Priorytet 1.	
Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego.	
Kierunki	Działania
1.Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.	1.Uzupełnianie GEZ o nowe obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.
	2. Wyłączanie z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach.
	3. Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków mieszkańcom gminy oraz tekstu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.
2. Monitorowanie stanu zachowania obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz stanu prawnego dotyczącego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	4. Współpraca z Urzędem konserwatorskim, Starostwem Powiatowym i innymi urzędami i instytucjami zajmującymi się ochroną zabytków.
	5.Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników

	urzędu konserwatorskiego.
	6. Monitorowanie stanu zachowania obiektów, ujętych w gminnej ewidencji zabytków, którym może grozić zniszczenie.
3. Dokumentacja i ewidencja zabytków.	7. Wykonanie aktualnych kart gminnej ewidencji zabytków zgodnie z obowiązującym wzorem.
Priorytet 2 Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego jako elementy zrównoważonego rozwoju gminy.	
Kierunki	Działania
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1. Przygotowanie gminnego mechanizmu finansowego mającego na celu dofinansowanie prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
	2. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.
	3. Bieżąca opieka nad miejscami pamięci narodowej.
	4. Rewaloryzacja zespołu dworsko- folwarcznego w Makowie z zabezpieczeniem i odbudową budynków wpisanych do rejestru zabytków.
	5. Ochrona zagrożonych obiektów techniki (młyny murowane),

	6. Wsparcie administracyjne i finansowe prac konserwatorskich przy zabytkowych nagrobkach na cmentarzach parafialnych w Skaryszewie i Odechowie.
2. Rewitalizacja obszaru historycznego jakim jest układ przestrzenny i dawna zabudowa Skaryszewa.	7. Włączenie zagadnienia ochrony historycznego układu przestrzennego miasta Skaryszew do dokumentów planistycznych zagospodarowania przestrzennego.
	8. Opracowanie zasad odnośnie rozbudowy, remontów, modernizacji historycznej zabudowy miasta Skaryszew.
3. Ochrona krajobrazu kulturowego.	9. Sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla najważniejszych miejscowości pod względem kulturowym.
	9. Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych miejscowości Odechów i Skaryszew.
	10. Podejmowanie działań na rzecz ochrony środowiska.
Priorytet 3	
Kształtowanie tożsamości lokalnej i promocja gminy.	
Kierunki	Działania
1. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne.	1. Oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków- znakiem: obiekt chroniony prawnie - we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Radomiu.

	2. Ustalenie z właścicielami najcenniejszych obiektów zabytkowych zasad ich udostępniania w celach turystycznych (kościół parafialne w Odechowie i Skaryszewie).
	3. Kontynuowanie działań zmierzających do poprawy infrastruktury turystycznej w gminie.
2. Promowanie dziedzictwa kulturowego gminy.	4. Przekazywanie aktualnych materiałów promocyjnych do centrów lub punktów informacji turystycznej w Radomiu, Iłży, Zwoleniu.
	5. Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.
	6. Wykorzystanie imprez kulturalnych do informowania mieszkańców gminy i przyjezdnych o zasobach zabytkowych gminy.
	7. Wprowadzenie drogowego, gminnego systemu informacji o zabytkach i atrakcjach gminy.
3. Kształtowanie tożsamości Lokalnej.	8. Utworzenie lokalnego muzeum lub izby muzealnej, które gromadziłoby i eksponowałoby zabytki związane z historią Miasta i Gminy Skaryszew, a także realizowałoby rozmaite projekty służące edukacji regionalnej.
	9. Propagowanie działań mających na celu zachowanie tradycji ludowych i obrzędów.
	10. Wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społecznością lokalnej.

	11. Edukacja w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.
	12. Wspieranie i inicjowanie konkursów, wystaw, praktyk odnośnie zabytków występujących na terenie powiatu- środki własne, zewnętrzne- współpraca z gminami, właścicielami zabytków, organizacjami społecznymi, instytucjami kultury, osobami prywatnymi;

10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Miasta i Gminy Skaryszew. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Skaryszew wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

Instrumenty prawne

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,

- uchwały rady gminy.

Instrumenty finansowe

- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania,
- zachęty finansowe,
- programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Instrumenty społeczne

- edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
- informacja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki.

Instrumenty koordynacji

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy ochrony środowiska,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje,
- plany rewitalizacji,
- umowy i porozumienia,

- kontrakty,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z diecezją radomską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

Instrumenty kontrolne

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków),
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego.

11. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt/burmistrz/prezydent miasta ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione radzie gminy.

W celu dokonania oceny gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

12. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy tym

zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

Jednocześnie ww. ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Priorytet 1: „Ochrona zabytków” Można starać się o przyznanie środków finansowych na następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane fundusze można wykorzystać na: - ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego); - konserwację i rewaloryzację zabytków; - zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych; - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r., Nr 112, poz. 940) oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2013 r., poz. 784),

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- **Środki własne gminy- zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.**

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków www.mwkz.pl (dotacje)
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Rozwój Infrastruktury Kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko 2014-2020” w obszarze: *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i Rozwój Zasobów Kultury*. www.pois.gov.pl
- Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” – www.rpo.mazowia.gov.pl

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym
- www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php
- Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego - www.mazovia.pl
- **Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014- 2020 (Rozwój i Odnowa Wsi) - www.minrol.gov.pl**
- **informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich - www.ksow.pl.**

Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych z funduszu sejmiku wojewódzkiego www.mazovia.pl Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014- 2020 (Rozwój i Odnowa Wsi) www.minrol.gov.pl Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich: www.ksow.pl

Dodatkowe informacje na temat finansowania opieki nad zabytkami można uzyskać na stronie www.nid.pl .

Podstawowa Bibliografia

- Gierała Z. – Baśnie, legendy ziemi radomskiej, Warszawa 1999
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce T.3, województwo kieleckie, Warszawa 1961
- Kondracki J. – Geografia regionalna Polski, Warszawa 2001
- Radomskie – alfabet wykopalisk, Radom 1994
- Rosiński S. - Skaryszewskie wstępy, Skaryszew 2008
- Skaryszew - dzieje, ludzie, jarmarki końskie, Sycyna 2006
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa
- Wiśniewski J. – Dekanat Radomski, Radom 1911

W Internecie

- www.skaryszew.pl
- www.parafiaskaryszew.pl
- www.dwory.cap.pl (Gębarzów)
- www.msib.pl (Maków)
- www.wspolnytrakt.pl
- www.wikimedia.org

Załącznik nr 1

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta i Gminy Skaryszew.

Lp.	Miejscowość	Obiekt , czas powstania
GEZ - 001	Anielin	Krzyż kamienny z 1952 r.
GEZ - 10	Anielin nr 13	Spichlerz drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ - 011	Anielin nr 13	Obora murowana, 2 ćw. XX w.
GEZ – 026	Bujak	Krzyż przydrożny, kamienny z 1861 r.
	Bujak	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1909 r.
GEZ -040	Bujak nr 31	Dom mieszkalny z częścią gospodarczą, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 034	Bujak nr 61	Stodoła drewniana, 2 ćw. XX w.
GEZ – 043	Bujak nr 21	Dom mieszkalny drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ - 047	Chomentów Puszc.	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1 ćw. XX w.
GEZ - 048	Chomentów Puszc.	Kapliczka przydrożna murowana, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 057	Dzierzkówek Nowy	Kapliczka przydrożna, kamienny z 1924 r.
GEZ – 058	Dzierzkówek Stary	Krzyż kamienny, 1918 r.
GEZ – 069	Gębarzów	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 072	Gębarzów	Park z XIX/XX w. dz. ewid. 299/7 wpis do rejestru zabytków
GEZ - 074	Gębarzów	Magazyn murowany z 1 ćw. XX w., dz. ewid. 299/5
GEZ - 078	Gębarzów	Zabudowania podworskie murowane z XIX/XX w., dz. ewid. nr 299/5
	Gębarzów	Figura św. Jana Nepomucena, kamienna, XIX w.
	Gębarzów	Krzyż na cokole, 1916 r.
GEZ – 081	Grabina	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1898 r.
GEZ – 090	Huta Skaryszewska	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1939 r.
	Huta Skaryszewska	Krzyż kamienny z 1918 r.

GEZ – 095	Janów	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1936 r.
GEZ – 102	Kobylany	Kapliczka przydrożna, żeliwna z 1864 r.
GEZ – 134	Maków	Kapliczka kamienna z 1946 r.
GEZ – 135	Maków	Krzyż przydrożny kamiennie – metalowy z 1923 r.
GEZ – 136	Maków	Kapliczka murowana z 1 poł. XIX w.
GEZ – 137	Maków	Dwór murowany z 3 ćw. XIX w., dz. ewid. 144/12 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 138	Maków	Lamus dworski, 1 poł. XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 140	Maków	Spichlerz dworski mur., XVIII/XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 141	Maków	Obora dworska murowana, 2 poł. XIX w.
GEZ – 142	Maków	Gorzelnia dworska murowana, 2 poł. XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 144	Maków	Park dworski, dz. ewid. 144/12 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 145	Maków	Krzyż przydrożny, kamienny, 2 ćw. XX w.
GEZ – 150	Miasteczko	Krzyż przydrożny, kamienny z 1907 r.
	Miasteczko	Krzyż przydrożny, kamienny, 1907 r.
GEZ – 158	Modrzejowice	Krzyż przydrożny, drewniany z 1941 r.
GEZ – 159	Modrzejowice	Kapliczka drewniana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 160	Modrzejowice	Krzyż przydrożny, kamienny z 1899 r.
GEZ – 162	Modrzejowice	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 173	Modrzejowice nr 121	Oborostajnia murowana pocz. XX w.
GEZ – 181	Modrzejowice nr 93	Oborostajnia murowana z około 1925 r.
GEZ – 182	Modrzejowice nr 93	Spichlerz drewniany z ok. 1925 r.
GEZ – 183	Modrzejowice nr 89	Oborostajnia murowana z około 1930 r.
GEZ – 184	Modrzejowice nr 89	Spichlerz drewniany z ok. 1932 r.
GEZ – 186	Modrzejowice nr 85	Dom mieszkalny drewniany z około 1930 r.
GEZ – 187	Modrzejowice nr 85	Spichlerz drewniany z ok. 1917 r.
GEZ – 188	Modrzejowice nr 85	Stodoła drewniana z około 1935 r.
GEZ – 197	Modrzejowice nr 35	Spichlerz drewniany dwukomorowy 1934 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY
SKARYSZEW NA LATA 2016-2019

GEZ – 198	Modrzejowice nr 36	Spichlerz drewniany z ok. 1929 r.
GEZ – 201	Modrzejowice nr 51	Stodoła drewniana z 2 przybudówkami
GEZ – 210	Modrzejowice nr 37	Obora murowana z 1935 r.
GEZ – 216	Modrzejowice nr 23	Dom mieszkalny, drewniany z około 1932 r.
GEZ – 221	Niwa Odechowska nr 7A	Dom mieszkalny, drewniany, 1 ćw. XX .
GEZ – 226	Odechów	Kościół murowany z 1459-1460 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 229	Odechów	Figura MB kamienna z 1906 r.
GEZ – 235	Skaryszew, ul. Słowackiego	Młyn murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 241	Podsuliszka nr 100	Dom mieszkalny drewniany z ok. 1930 r.
	Skaryszew	Kościół parafialny p.w. św. Jakuba, murowany, 1699- 1701 r. wpis do rejestru zabytków
GEZ - 242	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 1	Plebania murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ- 309	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 14	dom mieszkalny murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 243	Skaryszew	Kaplica na cmentarzu murowana z 1855 r. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 244	Skaryszew	Nagrobek przy kościele z 1853 r.
GEZ – 246	Skaryszew, ul. Żeromskiego nr 53	Młyn elektryczny, murowany (1930-1932)
GEZ – 255	Skaryszew, Rynek nr 7	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 256	Skaryszew, Rynek nr 9	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 257	Skaryszew, Rynek nr 13	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 259	Skaryszew, Rynek nr 15	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 260	Skaryszew, Rynek nr 16	Dom mieszkalny murowany 4 ćw. XIX w. Adres: Rynek 17

GEZ – 263	Skaryszew, Rynek nr 23	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 264	Skaryszew, Rynek nr 24	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 265	Skaryszew, Rynek nr 25	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 266	Skaryszew, Rynek nr 26	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 267	Skaryszew, Rynek nr 27	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 268	Skaryszew, Rynek nr 28	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 269	Skaryszew, Rynek nr 30	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 271	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 4	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 274	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 8	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 275	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 9	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 276	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 11	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 282	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 20	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 283	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 28	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 291	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 42	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 293	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 46	Dom mieszkalny, murowany z 1925 r.
GEZ – 299	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego nr 62	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ- 300	Skaryszew, ul. Wyszyńskiego 64	dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 305	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 9	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.

GEZ – 306	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 10	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 307	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 11	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 308	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 13	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 311	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 16	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 312	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 17	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 314	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 26	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 315	Skaryszew, ul. Partyzantów	Krzyż murowany z 1937 r.
GEZ – 317	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 2	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ - 320	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 8	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 321	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 14	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 324	Skaryszew, ul. Targowa nr 1	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 326	Skaryszew, ul. Targowa 18 nr 8	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XIX w.
GEZ – 330	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 5	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 331	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 6	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 333	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 8	Dom mieszkalny murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 334	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 10	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.

GEZ – 336	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 19	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 337	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 21	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 341	Skaryszew, ul. Słowackiego	Krzyż murowany, 1907 r.
GEZ – 345	Skaryszew, ul. Żeromskiego	Krzyż murowany z 1938 r.
GEZ – 347	Skaryszew, ul. Żeromskiego 5	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 349	Skaryszew, ul. Żeromskiego 14	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 351	Skaryszew, ul. Żeromskiego 16	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XIX w.
GEZ – 352	Skaryszew, ul. Żeromskiego 17	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 353	Skaryszew, ul. Żeromskiego 23	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 356	Skaryszew, ul. Żeromskiego 41	Dom mieszkalny, murowany, Kon. XIX w.
GEZ – 357	Skaryszew, ul. Żeromskiego 47	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 360	Skaryszew, ul. Żeromskiego 51	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
	Skaryszew	Układ urbanistyczno- przestrzenny, XIV- XX w.
GEZ – 368	Tomaszów	Krzyż przydrożny, drewniany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 373	Tomaszów nr 6	Krzyż przydrożny, kamienny z 1884 r.
GEZ – 374	Tomaszów nr 7	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 375	Tomaszów nr 29	Dom mieszkalny, murowany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 378	Tomaszów nr 12A	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 381	Tomaszów nr 45	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.

GEZ – 384	Tomaszów nr 55	Obora murowana, kamień, 2 ćw. XX w.
GEZ – 385	Tomaszów nr 59	Obora murowa, 2 ćw. XX w.
GEZ – 389	Tomaszów nr 62	Suszarnia murowana z kamienia, 2 ćw. XX w.
GEZ – 400	Wilczna nr 2	Dom mieszkalny drewniany z ok. 1928 r.
GEZ – 402	Wilczna nr 14	Kapliczka murowana z 1939 r.
GEZ – 405	Wilczna nr 26	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 406	Wólka Twarogowa	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1 ćw. XX w.
GEZ – 411	Wólka Twarogowa nr 20	Kapliczka kamienna, 1 ćw. XX w.
	Wólka Twarogowa	Krzyż, (cokół kamienny, krzyż metalowy) z 1908 r.
GEZ – 416	Wólka Twarogowa	Krzyż kamienny z 1934 r.
GEZ – 417	Zalesie	Krzyż kamienny z 1911 r.
GEZ – 419	Zalesie nr 96	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 424	Zalesie nr 41	Oborostajnia murowana z 1934 r.
GEZ – 426	Zalesie nr 46	Dom mieszkalny drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 429	Zalesie	Krzyż przydrożny drewniany z 1850 r.
	Zalesie	Kapliczka kamienna z 1904 r. I ćw. XX w.
GEZ – 430	Skaryszew	Cmentarz rzymsko- katolicki, XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 431	Odechów	Cmentarz rzymsko- katolicki, XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 432	Skaryszew	Kirkut, XIX w.
GEZ – 433	Chomentów	Ogród- park, XVIII- XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 434	Skaryszew	Ogrodzenie z bramkami w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba wpis do rejestru zabytków
GEZ – 435	Odechów	Kapliczka słupowa (XVIII w.) wpis do rejestru zabytków

Załącznik nr 2

**Stanowiska archeologiczne zlokalizowane w obrębie Gminy Skaryszew
(na podstawie weryfikacji terenowej prowadzonej w ramach Gminnej Ewidencji
Zabytków i Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015)**

L.p.	Miejscowość	Numer stanowiska w obrębie miejscowości	Obszar AZP i numer stanowiska archeologicznego w obrębie obszaru	Funkcja	Chronologia
1.	Bujak Nowy	1	AZP 77-69/4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu kultura iwieńska(WEB) okres nowożytny
2.	Bujak Nowy	2	AZP 77-69/5	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
3.	Bujak Nowy	3	AZP 77-69/6	obozowisko	epoka kamienia - wczesna epoka brązu
4.	Bujak Nowy	4	AZP 77-69/7	śląd osadnictwa	epoka kamienia - wczesna epoka brązu

5.	Bogusławice	1	AZP 75-69/1	śląd osadnictwa	okres nowożytny (XVII w.)
6.	Bogusławice	2	AZP 75-69/2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres późnośredniow. okres nowożytny
7.	Bogusławice	3	AZP 75-69/3	śląd osadnictwa	okres nowożytny (XVII w.)
8.	Chomentów-Puszcz	1	AZP 76-69/14	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
9.	Chomentów-Socha	1	AZP 76-69/12	osada	kultura trzciniecka (epoka brązu)
10.	Chomentów Szczygieł	1	AZP 77-68/18	śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
11.	Chomentów Szczygieł	2	AZP 77-68/19	śląd osadnictwa	epoka mezolitu
12.				śląd	epoka mezolitu wczesna epoka brązu

	Dąbrówka Makowska	1	AZP 75-68/57	osadnictwa obozowisko	kultura pucharów lejkowatych (neolit)
13.	Dąbrówka Makowska	2	AZP 75-68/58	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia epoka brązu
14.	Dzierzkówek Nowy	1	AZP 77-69/10	obozowisko śląd osadnictwa	epoka kamienia (neolit) epoka brązu - wczesna epoka żelaza
15.	Dzierzkówek Nowy	2	AZP 77-69/11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia – wczesna epoka brązu kultura łużycka (V okres epoki brązu) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)

16.	Dzierzkówek Nowy	3	AZP 77-69/22	śląd osadnictwa	epoka kamienia - wczesna epoka brązu
17.	Gębarzów - Nowa Wieś	1	AZP 76-69/17	śląd osadnictwa	epoka kamienia
18.	Gębarzów - Nowa Wieś	2	AZP 76-69/18	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
19.	Gębarzów Nowa Wieś	3	AZP 76-69/19	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
20.	Gębarzów - Nowa Wieś	4	AZP 76-69/20	osada	kultura trzciniecka (epoka brązu)
21.	Gębarzów - Nowa Wieś	5	AZP 76-69/21	śląd osadnictwa	epoka kamienia
22.	Gębarzów - Nowa Wieś	6	AZP 76-69/22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia starożytność
23.	Gębarzów - Nowa Wieś	7	AZP 76-69/23	osada	kultura grobów kloszowych (epoka żelaza)

24.	Grabina	1	AZP 76-69/15	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych (neolit) młodsza epoka kamienia okres wczesnego średniowiecza
25.	Huta Skaryszewska	1	AZP 77-69/12	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
26.	Huta Skaryszewska	2	AZP 77-69/13	osada osada śląd	kultura pucharów lejkowatych (neolit) kultura łużycka (epoka brązu, wczesna epoka żelaza) okres wczesn.

				osadnictwa ślad osadnictwa	średniowiecza okres nowożytny
27.	Huta Skaryszewska	3	AZP 77-69/14	osada ślad osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych (neolit) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
28.	Huta Skaryszewska	4	AZP 77-69/15	ślad osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
29.	Janów Chomentowski	1	AZP 76-69/13	osada	Kultura trzciniecka (epoka brązu)
30.	Kazimierówka	1	AZP 75-69/8	ślad osadnictwa	okres nowożytny (XVII w.)
31.	Kłonowiec -			ślad osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza (XII – XIII w.)

	Koracz	1	AZP 76-69/9	śląd osadnictwa	okres nowożytny
32.	Kobylany	1	AZP 76-69/2	osada	kultura łużycka (Halsztad D)
33.	Kobylany	2	AZP 76-69/3	cmentarzysko	okres wczesnego średniowiecza
34.	Kobylany	3	AZP 76-69/4	znalezisko łuźne	kultura prądnicka (paleolit środkowy)
35.	Magierów	1	AZP 76-68/24	znalezisko łuźne	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
36.	Magierów	2	AZP 76-68/25	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
37.	Magierów	3	AZP 76-68/26	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
38.					

	Magierów	4	AZP 76-68/27	osada śląd osadnictwa osada	epoka kamienia (neolit) epoka brązu kultura trzciniecka (epoka brązu)
39.	Magierów	5	AZP 76-68/26	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
40.	Makowiec	1	AZP 75-68/10	osada	okres wczesnego średniowiecza
41.	Makowiec	2	AZP 75-68/11	obozowisko	epoka kamienia
42.	Makowiec	3	AZP 75-68/12	osada	okres wczesnego średniowiecza
43.	Makowiec	4	AZP 75-68/13	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
44.	Makowiec	5	AZP 75-68/14	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
45.	Makowiec	6	AZP 75-68/15	osada	okres średniowieczny
46.	Makowiec	7	AZP 75-68/16	śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
47.				śląd	okres średniowieczny

	Makowiec	8	AZP 75-68/17	osadnictwa	
48.	Makowiec	9	AZP 75-68/18	osada	okres nowożytny
49.	Makowiec	10	AZP 75-68/19	osada	okres średniowieczny
50.	Makowiec	11	AZP 75-68/20	osada	okres średniowieczny okres nowożytny
51.	Makowiec	12	AZP 75-68/21	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
52.	Makowiec	13	AZP 75-68/22	śląd osadnictwa/ obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres średniowieczny okres nowożytny
53.	Makowiec	14	AZP 75-68/23	osada	okres wczesno średniowieczny (XI-XII w.) okres nowożytny

54.	Makowiec	15	AZP 75-68/24	śląd osadnictwa/ obozowisko śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
55.	Makowiec	16	AZP 75-68/25	osada	okres późnego średniowiecza (XV-XVI w.)
56.	Makowiec	17	AZP 75-68/26	osada	okres średniowieczny (XIII-XV w.)
57.	Makowiec Dzielnice	1	AZP 75-68/52	śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny
58.	Makowiec Dzielnice	2	AZP 75-68/53	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
59.	Makowiec Dzielnice	3	AZP 75-68/54	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
60.	Makowiec Kolonia	1	AZP 75-68/73	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
61.	Makowiec Kolonia	2	AZP 75-68/74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy epoka neolitu epoka brązu

62.	Makowiec Kolonia	3	AZP 75-68/75	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza
63.	Maków	2	AZP 75-68/7	osada	okres średniowieczny okres nowożytny
64.	Maków	3	AZP 75-68/8	osada	okres wczesno średniowieczny
65.	Maków	4	AZP 75-68/9	osada	okres wczesno średniowieczny
66.	Maków	5	AZP 75-68/28	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza okres nowożytny
67.	Maków	6	AZP 75-68/29	śląd osadnictwa	epoka kamienia (neolit)
68.	Maków	7	AZP 75-68/30	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza okres nowożytny
69.	Maków	8	AZP 75-68/31	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza okres nowożytny

70.	Maków	9	AZP 75-68/32	śląd osadnictwa	okres średniowiecza okres nowożytny
71.	Maków	10	AZP 75-68/33	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
72.	Modrzejowice	1	AZP 77-69/1	znalezisko luźne	kultura grobów kloszowych (wczesna epoka żelaza)
73.	Modrzejowice	2	AZP 77-69/2	znalezisko luźne	kultura przeworska (starszy okres rzymski)
74.	Modrzejowice	3	AZP 77-69/3	znalezisko luźne/skarb	kultura grobów kloszowych (wczesna epoka żelaza) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
75.	Modrzejowice Kąty	1	77-69/8	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
76.	Modrzejowice Kolonja	1	77-68/22	śląd osadnictwa	starożytność

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY
SKARYSZEW NA LATA 2016-2019

78.	Nowy Maków	1	75-68/55	śląd osadnictwa	epoka mezolitu kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu)
79.	Nowy Maków	2	75-68/56	śląd osadnictwa	epoka kamienia paleolit schyłkowy
80.	Odechów	1	76-69/7	osada	okres wczesnego średniowiecza XI/XII-XIII w.
81.	Odechowiec	1	76-69/10	osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych (neolit) Neolit Starożytność okres średniowieczny
82.	Odechowiec	2	76-69/11	śląd osadnictwa	Neolit

83.	Odechowiec	3	76-69/13	osada ślad osadnictwa cmentarzysko osada	kultura pucharów lejkowatych (neolit) kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu) kultura łużycka okres wczesnego. średniowiecza (XI-XIII w.)
84.	Skaryszew	1	76-69/1	ślad osadnictwa	okres nowożytny
85.	Skaryszew	2	76-69/2	ślad osadnictwa	okres nowożytny
86.	Skaryszew	3	76-69/3	ślad osadnictwa	okres nowożytny
87.	Skaryszew	4	76-69/4	ślad osadnictwa	okres mezolitu
88.	Skaryszew	5	76-69/5	ślad osadnictwa	okres nowożytny
89.	Skaryszew	6	76-69/6	ślad osadnictwa	okres nowożytny

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY
SKARYSZEW NA LATA 2016-2019

91.	Skaryszew	7	76-69/7	śląd osadnictwa	okres nowożytny
92.	Skaryszew	8	76-69/8	osada	okres nowożytny
93.	Skaryszew	9	76-69/9	osada	okres nowożytny
94.	Skaryszew	10	76-69/10	osada	okres późnego średniowiecza
95.	Skaryszew	11	76-69/11	śląd osadnictwa	okres nowożytny
96.	Skaryszew	12	76-69/15	osada	okres wczesnego średniowiecza
97.	Skaryszew	13	76-69/5	osada	XV-XIX
98.	Skaryszew	14	76-69/6	śląd osadnictwa osada	kultura łużycka epoka brązu okres wczesnego średniowiecza XI/XII-XIII w.
99.	Skaryszew	15	76-69/8	śląd osadnictwa	epoka mezolitu epoka brązu
101.	Sołtyków	1	75-68/59	śląd osadnictwa	okres paleolitu schyłkowego

102.	Sołtyków	2	75-68/60	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
103.	Sołtyków	3	75-68/61	śląd osadnictwa osada	epoka mezolitu wczesn.ep.brązu kultura pucharów lejkowatych
104.	Sołtyków	4	75-68/62	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza
105.	Sołtyków	5	75-68/63	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu okres nowożytny
106.	Sołtyków	6	75-68/64	śląd osadnictwa osada	okres mezolitu wczesna epoka brązu kultura pucharów lejkowatych (neolit)
107.	Wilczna	1	77-68/20	śląd osadnictwa	okres paleolitu schyłkowego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA I GMINY
SKARYSZEW NA LATA 2016-2019

108.	Wincentów	1	75-68/14	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
109.	Wólka Twarogowa	1	77-69/19	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
110.	Wólka Twarogowa	2	77-69/21	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
111.	Zalesie	1	77-69/9	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu